

SOCIALDEMOKRATAI STEPONAS KAIRYS IR MYKOLAS BIRŽIŠKA LIETUVOS TARYBOS DARBE: SANTYKIS SU VASARIO 16-OSIOS AKTO PRIĖMIMU

GINTARAS MITRULIČIUS

*Mykolo Romerio universitetas
Politikos ir vadybos fakultetas
Politikos mokslų katedra, lektorius
Lecturer at Department of Political Sciences
Of the Faculty of Politics and Management
of Mykolas Romeris University
Valakupių g. 5, Vilnius LT-10101
El. paštas mitrgint@mruni.eu*

Santrauka

Straipsnyje, remiantis Lietuvos (Valstybės) Tarybos protokolais, istoriniais šaltiniais ir istoriografija, aptariamas istorinėje literatūroje žinomas, tačiau specialaus ir išsamaus istorikų dėmesio ir teksto nesulaukęs į Lietuvos Tarybą išrinktų socialdemokratų Stepono Kairio ir Mykolo Biržiškos santykis su istorinio 1918 m. vasario 16-osios Lietuvos valstybės atkūrimo akto priėmimu. Taip pat nagrinėjamas klausimas, ar po 1917 m. gruodžio 11 d., kai M. Biržiška išstojo iš LSDP, o S. Kairys, anot dalies komunistinės istoriografijos, iš jos buvo pašalintas, juos galima laikyti socialdemokratais.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos Taryba; Vasario 16-osios aktas; socialdemokratai; LSDP.

Įvadas

Galimybę atkurti (sukurti modernų) Lietuvos valstybingumą 1918–1919 metais lėmė nemažai išorinių veiksnių: Pirmasis pasaulinis karas, suardęs senąją Europos politinę sistemą; karo metu įvykusios revoliucijos Rusijoje ir Vokietijoje bei šių imperijų žlugimas; Vokietijos pralaimėjimas kare; bolševikų atėjimas į valdžią ir pilietinis karas Rusijoje; tautų apsisprendimo teisės idėjos populiarėjimas.

Anot žymaus visuomenės veikėjo ir mokslininko teisininko Mykolo Romerio, tam, „kad nacionalinio Lietuvos valstybingumo idėja, dinamiškai glūdinti tautiniame Lietuvos atgimime, galėtų išeiti viešumon ir įsikūnyti“, be objektyvių sąlygų ir galimybių, buvo reikalinga, „kad atsirastų veikėjų, kurie ją savo darbu realizuotų pasinaudodami šiomis sąlygomis“¹. Lietuva nebūtų tapusi nepriklausoma valstybe, jei per Pirmąjį pasaulinį karą susiklosčiusia situacija ir atsiveriančiomis naujomis galimybėmis nebūtų pasinaudoję patys lietuviai, aktyviai veikę valstybingumo atkūrimo linkme². Į šį darbą įsijungę skirtingų pasaulėžiūrų, įvairių politinių įsitikinimų žmonės – tiek tie, kurie karo metu gyveno ir veikė Lietuvoje, tiek tie, kurie dar iki karo ar jo pradžioje buvo pasitraukę iš Lietuvos ir apsistoję kitose šalyse³.

Siekdami valstybingumo (at)kūrimo lietuvių veikėjai ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse buvo įkūrę įvairių visuomeninių-politinių institucijų, kurios turėjo kelti Lietuvos ateities klausimą. Svarbiausia iš tokių institucijų, kaip parodė laikas, buvo 1917 m. rugsėjo 18–22 dienomis Vilniuje vykusioje Lietuvių konferencijoje išrinkta Lietuvos Taryba (toliau – LT). Nors pirmaisiais veiklos metais ji nebuvo tokia institucija, kuri būtų galėjusi atlikti valdymo ar visuomeninio gyvenimo tvarkymo funkcijas (okupacinė vokiečių valdžia jai „tepripažino patariamąsias institucijas vaidmenį“), tačiau, užsitikrinusi užsienyje

¹ Rėmeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 35.

² *Ten pat.*

³ Žr. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Kaunas, 1989, p. 1–62.

gyvenusių lietuvių pripažinimą, ji virto „politiniu Lietuvos valstybės atkūrimo centru“⁴.

Taigi, nepaisant to, kad „okupacinė vokiečių administracija Tarybą laikė jų pačių sankcionuota pagalbine patariamąja okupacinės valdžios institucija“, kurią buvo tikimasi „panaudoti savo interesams“⁵, LT Lietuvių konferencijos pavedimu turėjo „rūpintis Lietuvos valstybės atstatymu“ ir „parengti sąlygas valstybei atkurti“⁶. Nors formaliai LT „konstitucine parlamentine“ Lietuvos atstovybe laikoma tik nuo 1918-ųjų rudens⁷ (nuo lapkričio 2 d., kai Lietuvos Valstybės Taryba priėmė Laikinąją Konstituciją, pagal kurią ji tapo „vienintele įstatymų leidžiamąja institucija“⁸), iš tiesų, teisininko Konstantino Račkausko teigimu, jau Lietuvių konferencijos ji buvo „įgaliota kaip vienintelė lietuvių tautos atstovybė“⁹.

Pasak istoriko Alfonso Eidinto, „Lietuvos Taryba buvo pirmoji kraštą savotiškai atstovavusi institucija, kurios kūrimosi ir veiklos procese formavosi lietuvių valstybinė-politinė mintis, padariusi pradžią Lietuvos valstybės atkūrimui“¹⁰. Ir iš tiesų LT į Lietuvos istoriją įėjo pirmiausia tuo, kad priėmė Lietuvos valstybės atkūrimą XX a. simbolizuojantį 1918 m. vasario 16-osios aktą. Tad savaime suprantama ir natūralu, kad mokslinėje literatūroje jau yra nemažai rašyta apie LT

⁴ Maksimaitis, M. Lietuvos Valstybės Taryba kaip konstitucinis institutas (1918 m. lapkritis – 1920 m. gegužė). *Jurisprudencija: mokslo darbai*. 2001, t. 21, p. 23; Maksimaitis, M. *Mažoji Konstituanta. Lietuvos Taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius, 2011, p. 23–24.

⁵ Maksimaitis, M. Lietuvos tarybos institucionalizavimasis paskelbus nepriklausomybę. *Jurisprudencija: mokslo darbai*. 2008, Nr. 9, p. 37.

⁶ *Ten pat*; Račkauskas, K. *Lietuvos konstitucinės teisės klausimai*. New York, 1967, p. 13.

⁷ Maksimaitis, M. Parlamentarizmo teisinis reguliavimas Lietuvoje 1918–1940 metais. *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga. Liber Amicorum Česlovui Juršėnui*. Vilnius, 2008, p. 35.

⁸ Maksimaitis, M. Lietuvos Valstybės Taryba kaip konstitucinis institutas (1918 m. lapkritis – 1920 m. gegužė). *Jurisprudencija: mokslo darbai*. 2001, t. 21, p. 23.

⁹ Račkauskas, K. *Lietuvos konstitucinės teisės klausimai*. New York, 1967, p. 13.

¹⁰ Eidintas, A. Lietuvos Valstybės Tarybos 1917–1918 m. dokumentai. *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 3. (*Toliau – LVT protokolai*.)

veiklos aspektus, pirmiausia – apie tai, kaip ir kokiame kontekste buvo priimtas Vasario 16-osios aktas. Vis dėlto yra tam tikrų LT veiklos aspektų, kuriuos galima išnagrinėti išsamiau ir sistemiškiau. Vienas iš jų – atskirų politinių partijų ar srovių atstovų, išrinktų į LT, dalyvavimas jos darbe ir santykis su Vasario 16-osios akto priėmimu, vaidmuo priimant šį istorinį dokumentą.

Straipsnio objektas yra dviejų į LT išrinktų socialdemokratų – Stepono Kairio ir Mykolo Biržiškos – veikla šioje institucijoje iki 1918 m. vasario 16-osios akto priėmimo. Tikslas – nuosekliai ir išsamiai (kiek leidžia straipsnio apimtis) aptarti šių socialdemokratų santykį su Lietuvos Nepriklausomybės Akto priėmimu ir apskritai su visu Lietuvos valstybingumo atkūrimo procesu. Vienas iš straipsnio skyrių skiriamas historiografijoje pakankamai dėmesio nesulaukusiam klausimui, ar po 1917 m. gruodžio 11 d., kai M. Biržiška išstojo iš LSDP, o S. Kairys, anot dalies komunistinės historiografijos, iš jos buvo pašalintas, juos galima traktuoti kaip socialdemokratus.

Kaip žinoma, lietuvių socialdemokratai – Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) nariai, likę Lietuvoje Pirmojo pasaulinio karo metais, buvo viena iš lietuvių politinių grupių, dalyvavusių veikloje, orientuotoje į Lietuvos valstybingumo (at)kūrimą. LSDP dar XIX a. pabaigoje buvo suformulavusi ir paskelbusi pirmąją Lietuvos valstybingumo atkūrimo programą ir suvaidino svarbų vaidmenį lietuvių tautiniame judėjime XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, ypač 1905 m. tautinėje revoliucijoje. Jei šio laikotarpio lietuviškosios socialdemokra-

tijos istorinė raida yra sulaukusi palyginti nemažai istorikų dėmesio¹¹, tai socialdemokratų veikla per Pirmąjį pasaulinį karą nekomunistinėje historiografijoje dar nepakankamai ištyrinėta. Tiesa, šio straipsnio autorius yra rašęs apie Lietuvoje veikusios LSDP dalies politines nuostatas ir veiklos ypatybes prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui ir Lietuvos teritoriją okupavus Vokietijos imperijos kariuomenei, taip pat apie socialdemokratų politines nuostatas ir laikyseną organizuojant 1917 m. Lietuvių konferenciją Vilniuje ir jos darbo metu, taigi ir apie požiūrį į vieną iš pagrindinių šios konferencijos sprendimų – LT sukūrimą¹².

Apie tai šiek tiek rašoma ir kai kuriuose kituose autoriaus straipsniuose, kuriuose taip pat glaustai apibūdinamas į Lietuvos Tarybą išrinktų

¹¹ Apie lietuviškosios socialdemokratijos santykį su tautiniu judėjimu ir jos vaidmenį jame XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje žr.: Riomeris, M. *Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą*. Vilnius, 2005, p. 155–166, 188–189, 195–202, 207–216, 223–228, 232; Lietuvius, A. (Moravskis, A.) *Lietuvos darbininkų judėjimo istorija sąryšy su Lietuvos valstybės atgimimo judėjimu. Pirmas dešimtmetis 1892–1902*. Kaunas, 1931; Vilčinskas, J. *Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės. Istorinė apžvalga*. London, 1985; Sabaliūnas, L. *Lithuanian Social Democracy in Perspective 1893–1914*. Durham and London, 1989; Merkys, V. Lietuvos socialdemokratai ir nacionalinio išsivadavimo judėjimas (ligi 1904 m.). *Mintys apie Lietuvos komunistų partijos kelią*. Vilnius, 1989, p. 4–22; Vyšniauskas, A. Lietuvos socialdemokratijos idėjinė – politinė raida 1893–1899 m. Vilnius, 1993. Disertacija humanitarinių mokslų daktaro laipsniui gauti. *VUB RS. F. 76–3375*; Lukoševičius, V. *Liberalizmo raida Lietuvoje*. Vilnius, 1995, p. 225–249; Mitrulevičius, G. Socialdemokratų vaidmuo Lietuvos valstybingumo (at)kūrimo idėjos atgimimo procese (XIX a. pabaiga – 1918 m.). *Gairės*. 2008, Nr. 2, p. 35–44; Mitrulevičius, G. Pirmoji LSDP programa. *Gairės*. 2001, Nr. 5, p. 25–30; Mitrulevičius, G. Lietuvos socialdemokratijos bei pirmosios jos programos atsiradimo istorinės aplinkybės. *Gairės*. 2001, Nr. 7, p. 43–47; Mitrulevičius, G. Lietuvos socialdemokratai iki Steigiamojo Seimo. *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose*. Vilnius, 2006, p. 17–46.

¹² Žr.: Mitrulevičius, G. Socialdemokratų politinės nuostatos bei veikla Lietuvoje Vokietijos okupacijos metu: 1915 m. rudenio – 1917 m. pirmoji pusė. *Lietuvos istorijos metraštis: 2002 metai*. 2004, d. 2, p. 121–146; Mitrulevičius, G. Socialdemokratai ir Lietuvos Tarybos sukūrimo procesas. *Lietuvos istorijos metraštis: 2004 metai*. 2005, d. 1, p. 103–126.

socialdemokratų santykis su Vasario 16-osios akto priėmimu¹³. Apie socialdemokratų darbą Lietuvos Taryboje ir jų vaidmenį priimant Vasario 16-osios aktą užsimenama Gedimino Ilgūno ir Vyginto Broniaus Pšibilskio monografijose, skirtose S. Kairio ir M. Biržiškos biografijoms¹⁴, taip pat Algimanto Liekio tekstuose apie S. Kairį ir M. Biržišką kaip Vasario 16-osios akto signatarus¹⁵, Alfonso Eidinto knygoje apie Antaną Smetoną¹⁶, Dobilo Kirvelio mokslo populiarinimo straipsniuose¹⁷. Ši tema fragmentiškai paliečiama Juozo Vilčinsko lietuviškosios socialdemokratijos istorijos apybraižoje¹⁸, V. B. Pšibilskio įvadinėje studijoje į M. Biržiškos atsiminimų publikaciją¹⁹, G. Ilgūno parašytose S. Kairio biogramose²⁰, Vandos Kašauskienės pranešimo, skirto socialdemokratų vaidmeniui Lietuvos valstybės kūrimo procese, tezėse²¹, Zenono Ivinskio ir Aldonos

¹³ Žr.: Mitrulevičius, G. Lietuvos socialdemokratai iki Steigiamojo Seimo. *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose*. Vilnius, 2006, p. 52; Mitrulevičius, G. Socialdemokratų vaidmuo Lietuvos valstybingumo (at)kūrimo idėjos atgimimo procese (XIX a. pabaiga – 1918m.). *Gairės*. 2008, Nr. 2, p. 42–43; Mitrulevičius, G. LSDP veiklos Lietuvoje [1914–1918] bruožai. *Socialinė demokratija Lietuvoje: LSDP ištakos ir raida*. Vilnius, 1996, p. 35–38.

¹⁴ Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002; Pšibilskis, V.B. *Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakais*. Vilnius, 2009.

¹⁵ Žr. Liekis, A. *Signatarai vasario 16*. Vilnius, 1996, p. 77–102, 166–186.

¹⁶ Eidintas, A. *Antanas Smetona*. Vilnius, 1990; Eidintas, A. *Lietuvos Respublikos prezidentai*. Kaunas, 1991, p. 52–63.

¹⁷ Kirvelis, D. Vasario 16-osios Akto formulotės istorija. *Gairės*. 2008, Nr. 2, p. 2–5; Kirvelis, D. 1918 m. Vasario 16-oji: Kas pasisakė už demokratinę respubliką. *Gairės*. 2011, Nr. 2, p. 2–3; Kirvelis, D. Jonas Vileišis ir Vasario 16-osios Aktas. *Mokslas ir gyvenimas*. 2001, Nr. 12.

¹⁸ Vilčinskas, J. *Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės: istorinė apžvalga*. London, 1985.

¹⁹ Pšibilskis, V.B. Septyniiasdešimt šeštasis Vilniaus universiteto rektorius. Iš: Pšibilskis, V.B. *Mykolas Biržiška ir Vilniaus universitetas: veiklos ir atsiminimų studija*. Vilnius, 2005.

²⁰ Ilgūnas, G. Kairys Steponas (1920 05 15 – 1922 11 13). *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Vilnius, 2006, p. 179–182; Ilgūnas, G. Kairys Steponas. *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose*. Vilnius, 2006, p. 136–140.

²¹ Kašauskienė, V. Socialdemokratai už Lietuvos valstybės atkūrimą. *Socialinė demokratija Lietuvoje: LSDP ištakos ir raida*. Vilnius, 1996, p. 39–42.

Gaigalaitės straipsniuose apie Vasario 16-osios akto genezę²², Raimundo Klimavičiaus straipsnyje ir monografijoje, skirtoje Vasario 16-osios aktui²³, Alfredo Eriko Senno ir Zenono Petrausko monografijose, nagrinėjančiose Lietuvos valstybingumo atkūrimą XX a.²⁴, Petro Klimo straipsnyje²⁵, Sigitos Noreikienės straipsnių cikle apie Lietuvos Valstybės Tarybą²⁶, taip pat šią instituciją aptariančioje teisininko Mindaugo Maksimaičio knygoje²⁷, Prano Čepėno „Naujųjų laikų Lietuvos istorijoje“²⁸, A. Eidinto įvadiniam straipsnyje į Lietuvos Tarybos protokolų publikaciją²⁹, Jono Aničo, Prano Zundės, Antano Kučio, Bronislavo Genzelio knygoje³⁰, Algirdo Grigaravičiaus mokslo populiarinimo straipsnyje³¹.

Nepaisant to, kad minėtoje istoriografijoje daugiau ar mažiau užsi-
menama apie S. Kairio ir M. Biržiškės darbą LT ir jų santykį su Vasario 16-osios akto priėmimu, tačiau teksto, skirto specialiai nuosekliai ir

²² Ivinskis, Z. Lietuvos padėtis 1917 metais ir Vasario 16 d. akto genezė. Istorinis žvilgsnis į politinius Pabaltijo santykius. *Židinys*. 1938, Nr. 5–6, p. 611–634; Ivinskis, Z. Lietuvos politinė būklė 1918 metų pradžioje ir Vasario 16-tos aktas. *Židinys*. 1938, t. 29, p. 35–42, 196–211; Gaigalaitė, A. Vasario 16 d. Aktas ir jo atsiradimo aplinkybės. *Lietuvos istorijos metraštis: 1988. 1989*, p. 41–58.

²³ Klimavičius, R. *Neįminta XX amžiaus istorijos mįslė. Vasario 16-osios akto pėdsakai*. Vilnius, 2003; Klimavičius, R. Vasario 16-osios aktas: teksto formavimo šaltiniai ir autorystės problema. *Istorija LIX–LX*. Vilnius, 2004, p. 57–66.

²⁴ Senn, A.E. *The Emergence of Modern Lithuania*. New York, 1959; Sennas, A.E. *Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920*. Vilnius, 1992; Petrauskas, Z. *Lietuvos nacionalinio suvereniteto atkūrimas*. Vilnius, 1989.

²⁵ Klimas, P. Lietuvos valstybės kūrimas 1915–1918 metais Vilniuje. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Kaunas, 1989, p. 1–20.

²⁶ Noreikienė, S. Lietuvos Valstybės Taryba ir buržuazinės politinės partijos 1918 m. pabaigoje – 1920 m. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija a*. 1976, t. 4, p. 85–94; 1977, t. 1, p. 75–86; t. 2, p. 61–71.

²⁷ Maksimaitis, M. *Mažoji Konstituanta. Lietuvos Taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius, 2011.

²⁸ Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. Vilnius, t. 2, 1992.

²⁹ Eidintas, A. *Lietuvos Valstybės Tarybos 1917–1918 m. dokumentai*. Vilnius, 1991, p. 3–30.

³⁰ Aničas, J. *Jonas Vileišis 1872–1942. Gyvenimo ir veiklos bruožai*. Vilnius, 1995; Zundė, P. *Kazys Bizauskas 1893–1941*. Chicago, kn. 1, 1993; Kučys, A. *Vileišiai. Trijų brolių darbai Lietuvai*. Chicago, 1993; Genzelis, B. *Kelias į Vasario 16-ąją*. Vilnius, 2005.

³¹ Grigaravičius, A. Lietuvos Nepriklausomybės akto istorija. *Voruta*. 2011, birželio 18, Nr. 12, p. 14.

išsamiai išnagrinėti šią temą, nėra. Taip pat nėra pakankamai dėmesio atkreiptas klausimas, ar po 1917 m. gruodžio 11 d., kai M. Biržiška išstojo iš LSDP, o S. Kairys, anot dalies komunistinės istoriografijos, iš jos buvo pašalintas, juos galima laikyti socialdemokratais.

Rengiant straipsnį pagrindinis istorinis šaltinis buvo Lietuvos Tarybos protokolai³², taip pat svarbūs S. Kairio ir M. Biržiškos memuarai³³, LT nario P. Klimo atsiminimai³⁴ ir „Dienoraštis“³⁵. Be to, rašant straipsnį remtasi 1917 m. rudenį Berne ir Lozanoje vykusios lietuvių konferencijos protokolais³⁶; P. Klimo sudarytu dokumentų rinkiniu, skirtu Lietuvos valstybingumo atkūrimui³⁷, bei savotiškai atnaujinta ir gerokai papildyta šio dokumentų rinkinio versija, sudaryta istoriko Edmundo Gimžausko³⁸; su straipsnio problematika (pirmiausia klausimu, ar S. Kairys ir M. Biržiška po 1917 m. gruodžio 11 d. laikytini socialdemokratais) susijusiais Lietuvos ypatingojo archyvo Lietuvos komunistų partijos dokumentų skyriuje (LYA LKP DS) esančiais dokumentais, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus (VUB RS) Stepono Kairio fondo ir Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriaus (LMAB RS) dokumentais.

³² *LVT protokolai*. Vilnius, 1991.

³³ Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Boston, 1964; Kairys, S. Nepriklausomybės akto išvakarėse. *Kultūra*. 1938, Nr. 2, p. 83–88; Kairys, S. Mykolas Biržiška Valstybės Taryboje. *Santarvė*. 1957, Nr. 3, p. 111–112; Kairys, S. Kaip gimė Vasario 16-osios aktas. *Keleivis*. 1968, vasario 14. *VUB RS*. F. 257–320; Kairys, S. Kas Vasario 16-osios autorius? *Keleivis*. 1958, gruodžio 17. *VUB RS*. F. 257–320; Kymantas, V. [Kairys, S.] Vasario 16-osios aktą prisiminus. *Keleivis*. 1960, vasario 17. *VUB RS*. F. 257–320; Biržiška, M. *Dėl mūsų sostinės*. London, d. 1, 1960; Biržiška, M. Ne visuomet dauguma teisinga. *Lietuvių dienos*. 1959, vasaris, p. 4–5; Biržiška, M. Tautos įgaliojimai ir bendras darbas. *Santarvė*. 1957, Nr. 3, p. 101–104.

³⁴ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*. Boston, 1979; Klimas, P. *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje*. Vilnius, 1991.

³⁵ Klimas, P. *Dienoraštis 1915–1919*. Chicago, 1988.

³⁶ Lopata, R. Lietuvių Berno konferencijos, įvykusios nuo 2 d. iki 10 d. spalio 1917 m., protokolas. *Lietuvos istorijos metraštis: 1992*. Vilnius, 1994.

³⁷ Klimas, P. *Der Werdegang der litauisches States vom 1915 bis zur Bildung des provisorischen Regierung in November 1918*. Berlin, 1919.

³⁸ *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais 1915–1918. Lietuvos nepriklausomos valstybės genėzė*. Vilnius, 2006.

S. Kairys ir M. Biržiška Lietuvos Tarybos darbe pirmaisiais jos veiklos mėnesiais

Pradžioje aptarkime S. Kairio ir M. Biržiškos dalyvavimą LT darbe pirmaisiais veiklos mėnesiais – 1917 m. rugsėjo–gruodžio mėn., ir S. Kairio, kaip Tarybos vadovybės nario, politinę veiklą ir laikyseną už LT ribų. Žinoma, tam, kad atskleistume jų darbą LT siekiant Lietuvos valstybingumo atkūrimo, turime bent trumpai apibūdinti Tarybos veiklą minėtu laikotarpiu. Išsamiau neaptarsime ir neanalizuosime, nes istoriografijoje apie tai yra nemažai rašyta.

Taigi 1917 m. rugsėjo 24 d., iš karto po to, kai iš vyriausiojo Rytų fronto karo vado feldmaršalo Bavarijos princo Leopoldo gavo leidimą, LT susirinko į pirmąjį posėdį, patvirtino pavadinimą ir išsirinko prezidentą, kurį sudarė pirmininkas, du vicepirmininkai, du sekretoriai ir kandidatas³⁹.

Pastebėtina, kad S. Kairys, gavęs 19 balsų – tiek pat, kiek ir LT pirmininku išrinktas tautininkas A. Smetona, buvo patvirtintas pirmuoju LT vicepirmininku⁴⁰. Galime paminėti, kad 1917 m. rugsėjo–gruodžio mėn., eidamas LT pirmojo vicepirmininko pareigas, S. Kairys pirmininkavo 15 iš 29 LT posėdžių, o iš viso eidamas šias pareigas iki 1918 m. vasario 16-osios akto priėmimo vadovavo 20 posėdžių iš 62 (imtinai)⁴¹.

Kituose posėdžiuose, be statuto ir darbo sąlygų klausimų, daugiausia svarstyti Lietuvos padėties pagerinimo klausimai. LT nariai iš vokiečių valdžios reikalavo Lietuvos ūkį žlugdžiusių ir kraštą prie bado artinusių rekvizicijų sušvelninimo, taip pat ragino imtis griežtesnių priemonių kovojant su banditizmu, kreipėsi dėl darbo batalionų panaikinimo, pasisakė prieš germanizacijos tendencijas mokyklose (atskiras LT posėdis buvo skirtas „mokyklų padėjimo“ klausimui), siūlė pertvarkyti pajamų ir mokesčių sistemą, geriau aprūpinti maistu Lietuvos miestus, prašė

³⁹ LT posėdžio 1917 m. rugsėjo 24 d. protokolas Nr. 1. *LVT protokolai*. Vilnius, 1991, p.

131. Vokiškai Lietuvos Taryba – Litauischer Landesrat, lenkiškai – Rada Litewska.

⁴⁰ *Ten pat*.

⁴¹ Žr. *LVT protokolai*. P. 131–211.

amnestuoti vietas gyventojus, besislapstančius dėl vengimo stoti į darbo batalionus⁴².

LT nusprendė apie sunkią okupuotos Lietuvos ekonominę ir politinę padėtį skubiai informuoti Vokietijos kanclerį ir vyriausiąjį Rytų fronto karo vadą, nusiunčiant jiems „memorialą“⁴³. Jame pareikalauta krašto padėties gerinimo ir permainų visose vokiečių valdymo srityse⁴⁴. Svarstant šiuos klausimus aktyviai dalyvavusiam S. Kairiui buvo pavesta parašyti memorandumo dalį apie privalomuosius darbus ir banditizmą, o dalį dėl mokyklų būklės – M. Biržiškai kartu su K. Bizausku ir Pr. Dovydaičiu⁴⁵. S. Kairys taip pat parengė dalies dėl rekvizicijų sušvelninimo projektą bei rezoliucijos dėl „rekvizicijų pristabdymo“ projektą⁴⁶ (gyvulių ir žmonių mantos rekvizicijos LT posėdžiuose „buvo pripažintos opiausiomis karo sunkenybėmis“ Lietuvoje⁴⁷).

Kadangi prasidėjus karui daug lietuvių buvo atsidūrę už Lietuvos ribų ir svetur jie taip pat veikė Lietuvos valstybės atkūrimo labui, LT darbo pradžioje buvo ypač svarbu užmegzti ryšius ir gauti išeivių pritarimą, nes kitaip iš jų „būtų galima laukti priekaišto, kad Lietuvos Taryba ir pačios Vilniaus konferencijos nutarimai esą vokiečių politinės intrigos padariniai“⁴⁸. Šiuo tikslu LT atstovai, gavę okupacinės valdžios leidimą, dalyvavo Stokholme 1917 m. spalio 18–20 dienomis vykusioje Rusijos lietuvių atstovų konferencijoje ir Berne bei Lozanoje 1917 m. lapkričio

⁴² LT posėdžių 1917 m. rugsėjo 24 – spalio 8 d. protokolai Nr. 2–12. *LVT protokolai*. P. 132–142.

⁴³ LT posėdžio 1917 m. spalio 8 d. protokolas Nr. 11. *LVT protokolai*. P. 141.

⁴⁴ Žr. Klimas P. *Der Werdegang der litauisches States vom 1915 bis zur Bildung des provisorischen Regierung in November 1918*. Berlin, 1919, s. 70–92; *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais 1915–1918. Lietuvos nepriklausomos valstybės genėzė*. Vilnius, 2006, p. 170–190.

⁴⁵ LT posėdžio 1917 m. spalio 6 d. protokolas Nr. 8. *LVT protokolai*. P. 139; LT posėdžio 1917 m. spalio 8 d. protokolas Nr. 11. *LVT protokolai*. P. 141.

⁴⁶ *Ten pat*; LT posėdžio 1917 m. spalio 7 d. protokolas Nr. 9. *LVT protokolai*. P. 139.

⁴⁷ LT posėdžio 1917 m. rugsėjo 24 d. protokolas Nr. 2. *LVT protokolai*. P. 132.

⁴⁸ Rémeris M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 47.

2–10 dienomis surengtoje kitų kraštų lietuvių atstovų konferencijoje⁴⁹. Abi šios konferencijos pritarė 1917 m. rugsėjo 18–22 d. konferencijos Vilniuje nutarimui atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę ir nusprendė remti LT, kaip atstovaujama lietuvių tautos organizaciją krašte⁵⁰. Į LT delegaciją, vykusią į Berno ir Lozanos konferenciją, šalia A. Smetonos, J. Šaulio ir J. Staugaičio įėjo ir S. Kairys⁵¹.

Berno ir Lozanos konferencijoje, kurios darbotvarkėje buvo klausimai, susiję su politine Lietuvos ateitimi: Lietuvos valstybės atkūrimas, valstybės sienos, santykiai su tautinėmis mažumomis, kovos būdai ir taktika nepriklausomybei siekti, būsimoji valstybės santvarka ir ekonominio gyvenimo atkūrimas – S. Kairys dirbo komisijoje Lietuvos sienų nustatymo klausimui svarstyti, taip pat aktyviai dalyvavo nagrinėjant kitus klausimus⁵². Lietuvoje veikusių socialdemokratų lyderis dėl būsimosios Lietuvos valstybės sienų laikėsi pozicijos, kad šiuo klausimu negalima nutolti nuo Lietuvių konferencijos rezoliucijos, jo manymu, galima padaryti tik kai kurias „ekonominės korektyvas“⁵³.

Svarstant kitus Berno ir Lozanos konferencijoje iškeltus klausimus S. Kairys pasisakė prieš A. Smetonos ir trijų kunigų – J. Staugaičio, J. Purickio ir A. Petrulio – pasiūlymą, kad būsimosios Lietuvos valstybės valdymo forma būtų konstitucinė monarchija. S. Kairys pritarė pa-

⁴⁹ Žr.: Purickis, J. Lietuvių veikimas Šveicarijoje Didžiojo karo metu. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Kaunas, 1990, p. 53–58; *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais 1915–1918. Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė*. Vilnius, 2006, p. 193–196, 213–215. Istorinėje literatūroje ši konferencija dažnai minima tik kaip Berno konferencija arba kaip Lozanos konferencija, tačiau iš tiesų ji vyko ir Berne, ir Lozanoje. Žr. Lopata, R. Lietuvių Berno konferencijos, įvykusios nuo 2 d. iki 10 d. spalio 1917 m., protokolas. *Lietuvos istorijos metraštis: 1992*. Vilnius, 1994, p. 179–181. Atkreiptinas dėmesys į klaidą šios konferencijos protokole – konferencija vyko ne spalio, o lapkričio 2–10 dienomis. Žr. *ten pat*.

⁵⁰ *Ten pat*.

⁵¹ Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Boston, 1964, p. 252; Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002, p. 97–99.

⁵² *Ten pat*. Taip pat žr. Lopata, R. Lietuvių Berno konferencijos, įvykusios nuo 2 d. iki 10 d. spalio 1917 m., protokolas. *Lietuvos istorijos metraštis: 1992*. Vilnius, 1994, p. 181.

⁵³ *Ten pat*, p. 186.

siūlymams, kad: LT savo „pirmiausia užduotimi“ laikytų „ruoštis prie būsiančio Lietuvos valstybinio gyvenimo sutvarkymo“ ir nebūtų „šydu vokiečių darbams“ pridengti; „koncentruotų visą Lietuvos šelpimą“, kurį „reikėtų organizuoti pagal vieną bendrą planą“ (kiti konferencijos dalyviai tam nepritarė); būsimajoje Lietuvos valstybėje tautinėms mažumoms būtų duota teisė „liuosam jų kultūros plėtojimuisi“; užsienio lietuviai „turi susiburti ant nepriklausomos Lietuvos lozungo“ ir remti LT, kiek ji ši „lozungą saugos ir įvykins“; užsienyje darbe, orientuotame į Lietuvos nepriklausomybę, dalyvautų visų lietuvių partijų atstovai, ypač iš Amerikos ir Rusijos⁵⁴.

Galvę įvairių kraštų lietuvių pritarimą LT veiklai, delegacijos nariai A. Smetona, S. Kairys ir J. Šaulys nuvyko į Berlyną ir, atsižvelgdami į trintį tarp Vokietijos vyriausybės ir karinės vadovybės, kreipėsi į vyriausybę ieškodami „paspirties prieš karo valdžios valdymo sistemą Lietuvoje“⁵⁵. Tuo metu padėtis Lietuvoje, nepaisant LT memorandumo kancleriui, nebuvo pasikeitusi. Vokiečių karo valdžia, kaip ir buvo numaćiusi LT, ją laikė tik patariamoju organu su siaura krašto reikalų tvarkymo kompetencija. Vokie-

⁵⁴ *Ten pat*, p. 182, 187, 189, 190, 196. Berno ir Lozano lietuvių konferencijose S. Kairys kartu su kitais LT vadovais A. Smetona ir J. Šauliu buvo išrinktas į komisiją Šveicarijoje veikusios Lietuvių tautos tarybos revizijai atlikti. *Žr. ten pat*, p. 191. Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad S. Kairys šioje konferencijoje pažymėjo, esą Lietuvoje veikę socialdemokratai darė viską, siekdami pasiųsti savo atstovus į Stokholme turėjusią vykti tarptautinę socialistų konferenciją, tačiau „nieko iš to neišėjo“. *Žr. ten pat*, p. 194.

⁵⁵ Klimas, P. Lietuvos valstybės kūrimas 1915–1918 metais Vilniuje. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmėtis 1918–1928*. Kaunas, 1989, p. 8–9. Iš pradžių (1917 m. lapkričio 26 d.) A. Smetona, S. Kairys ir J. Šaulys kreipėsi į Vokietijos armijos generalinio štabo viršininką generolą Liudendorfą, tačiau suprato jo „ultrapatriotinį“ ir imperialistinį nusistatymą dėl Lietuvos ateities. Po to šiek tiek vilties LT prezidiumo delegacijai suteikė naujojo Vokietijos kanclerio G. Hertlingo 1917 m. lapkričio 29 d. pareiškimas, kuriame Lietuvai, Kuršui ir Lenkijai buvo pripažinta apsišprendimo teisė. Šia proga LT vadovybės minėti nariai kreipėsi į naująjį kanclerį dėl audiencijos. 1917 m. gruodžio 1 d. jie buvo priimti dalyvaujant Vokietijos užsienio reikalų ministerijos atstovams ir vėliau su jais sudarė straipsnyje aptariamą sutartį. *Žr.*: Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*. Boston, 1979, p. 111–112; Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002, p. 101; *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais 1915–1918. Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė*. Vilnius, 2006, p. 217–218, 220–224.

čiai netgi neleido vartoti žodžių „Lietuvos valstybė“, „nepriklausomybė“, jie kalbėjo tik apie Lietuvos atstatymą, apie jos pavertimą kultūringa, pažangia šalimi⁵⁶. Buvo akivaizdu, kad kol karo rezultatai nebuvo aiškūs, vokiečiai nenorėjo priimti Lietuvos klausimu jokio sprendimo, kuris juos varžytų⁵⁷.

Tokioje situacijoje LT nariai, ilgesniam laikui apsistoję Berlyne, stengėsi susitikti su vokiečių politikais, kurie lietuvių tautos aspiracijoms buvo palankesni negu Vokietijos karinė vadovybė ir imperijos valdžia. A. Smetona, S. Kairys ir J. Šaulys turėjo ryšių su Vokietijos Reichstago daugumos partijomis, kurios sutiko su Lietuvos kaip savarankiškos valstybės atkūrimu, bet šią idėją žadėjo remti tik tokiu atveju, jei būtų sudarytos Vokietijos interesus apdraudžiančios konvencijos⁵⁸.

Kadangi mus pirmiausia domina S. Kairio veikla, reikia paminėti, kad jis buvo susitikęs su Vokietijos socialdemokratų partijos veikėjais⁵⁹. Tačiau, kaip savo atsiminimuose rašė P. Klimas, „kai S. Kairys dėstė kariškių siautėjimą Lietuvoje ir atsišaukė į bendruosius socializmo šventuosius“, žinomas įtakingas to meto VSDP narys, vadinamosios, anot kariųjų jos kritikų, „socialimperialistų“ srovės atstovas G. Noske S. Kairiui atsakė, kad jie (t. y. Vokietijos socialdemokratai) „yra socialdemokratai tik iki Eitkūnų“ („Wir sind Sozialdemokraten nur bis Eydkuhnen“)⁶⁰.

LT prezidiumo nariai bandė ir kitokiais būdais paveikti viešąją Vokietijos nuomonę Lietuvos interesams palankesne kryptimi. Pavyzdžiui, 1917 m. gruodžio 2 d. įtakingas Berlyno dienraštis „Berliner Tageblatt“ išspausdino S. Kairio straipsnį, kuriame jis vokiečių visuomenę informavo apie tai, kad Lietuva nori būti nepriklausoma valstybe, parlamentariškai ir demokratiškai „besivaldančia“, ir kad tik laisva valia ji galės sudaryti su Vakarų kaimynais susitarimą dėl sąjunginių ryšių⁶¹.

⁵⁶ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*. Boston, 1979, p. 105.

⁵⁷ Klimas, P. Lietuvos valstybės kūrimas 1915–1918 metais Vilniuje. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Kaunas, 1989, p. 10.

⁵⁸ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*. Boston, 1979, p. 110.

⁵⁹ *Ten pat*.

⁶⁰ *Ten pat*; Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002, p. 100.

⁶¹ Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Boston, 1964, p. 417–419; Kairys, S. Die Zukunft Litauens. *LMAB RS. F. 250*, s. v. 247, lap. 5.

Po pasikalbėjimų Berlyne Lietuvos politikams tapo aišku, kad jeigu jie nesutiks su vokiečių reikalaujamomis konvencijomis, Vokietija, sudarydama taikos sutartį su Rusija, gali Lietuvą padaryti mainų objektu, kaip kad žadėjo generolas Liudendorfas. Tokioje situacijoje LT delegacija (A. Smetona, J. Šaulys ir S. Kairys) protokolo forma sudarė preliminarą sutartį su Vokietijos užsienio reikalų ministerijos atstovais⁶². Pagal šią sutartį LT, remdamasi Vilniaus konferencijos nutarimais ir tautų apsisprendimo teise, skelbė „atkurianti nepriklausomą Lietuvos valstybę ir atskirianti Lietuvą nuo visų ankstesnių valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis“. Toliau buvo sakoma, kad LT, „remdamasi jai duotais nurodymais, nedelsdama ims tvarkyti Lietuvos santykius su kitomis pasaulio tautomis“⁶³.

Nors sutartyje ir buvo pažymėta, kad „galutinai nepriklausomos Lietuvos pagrindus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo nustatyti Vilniuje sušauktas Lietuvos Steigiamasis Seimas demokratinio būdu visų jos gyventojų išrinktas“, LT įsipareigojo pasirašyti su Vokietija keturias konvencijas: militarinę, susisiekimo, bendros valiutos ir muitų. Pirmosios dvi būtų panašios, analogiškos konvencijoms, sudarytoms Pietų Vokietijos federacinių valstybių⁶⁴. Vokietija iš savo pusės įsipareigojo pripažinti Lietuvos nepriklausomybę, pakeisti ligšiolinę karinės administracijos sistemą, perleisti LT krašto tvarkymą ir užtikrinti, kad Lietuvos sienos būtų tokios, kokias numatė Berne vykusio lietuvių konferencija⁶⁵.

Tačiau tuo metu, kai LT, sugrįžus jos prezidiumo nariams, 1917 m. gruodžio 6–7 dienomis svarstė Berlyne pasirašytą sutarties protokolą, prieš kurį griežčiausiai pasisakė J. Vileišis⁶⁶, Vokietijos imperijos sostinėje vykusiame pasitarime tarp Vokietijos vyriausybės ir vyriausiosios

⁶² LT posėdžio 1917 m. gruodžio 5 d. protokolas Nr. 14. *LVT protokolai*. P. 143.

⁶³ Priedas prie protokolo Nr. 14. *LVT protokolai*. P. 144–147.

⁶⁴ *Ten pat*.

⁶⁵ *Ten pat*.

⁶⁶ LT posėdžio 1917 m. gruodžio 6–7 d. protokolai Nr. 15–18. *LVT protokolai*. P. 147–151.

karinės vadovybės šis protokolas buvo gerokai pakeistas⁶⁷. Naujajame protokole apie Steigiamąjį Seimą jau nebuvo kalbama, o numatyta, kad santykius su kitomis valstybėmis reguliuos pati LT, susitarusi su vokiečių administracija⁶⁸. Priėmus šį protokolą faktiškai būtų įteisintas būdas Lietuvą sujungti su Vokietija⁶⁹.

Taigi Vokietijos vyriausybė šiek tiek nusileido vyriausiajai karinei vadovybei (Hindenburgui, Liudendorfui, Hofmanui), kuri protestavo prieš Vokietijos užsienio reikalų ministerijos su LT sudarytą protokolą, apskritai prieš Lietuvos valstybės steigimą ir tenorėjo Lietuvą matyti personalinėje unijoje su Prūsija⁷⁰. Vietiniams vokiečių valdžios atstovams Lietuvoje buvo pavesta padiktuoti šią naują formuluotę LT ir pasiekti, kad ji būtų priimta.

1917 m. gruodžio 10 d. LT prezidiumui buvo pateiktas vokiečių parengtas nutarimo projektas, kurį ji turėjo priimti ir įteikti vokiečių administracijai kaip savo pareiškimą⁷¹. Gruodžio 11 d. LT posėdyje svarstant šio pareiškimo projektą nuomonės radikaliai išsiskyrė⁷². J. Šaulys, P. Klimas, K. Bizauskas, A. Smetona, V. Mironas ir kunigas K. Šaulys siūlė surašytą dokumentą patvirtinti ir įteikti vokiečių valdžiai, o S. Narutavičius ir J. Vileišis ragino jo nepatvirtinti. J. Vileišis laikėsi nuomonės, kad „reikėtų sušaukti naują konferenciją, tame dokumente klausimų apsvarstymui paliesti“⁷³.

Kokią poziciją šių diskusijų metu užėmė socialdemokratų atsto-

⁶⁷ Žr. *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais 1915–1918. Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė*. Vilnius, 2006, p. 231–245.

⁶⁸ *Ten pat*, p. 253.

⁶⁹ Petrauskas, Z. *Lietuvos nacionalinio suvereniteto atkūrimas*. Vilnius, 1989, p. 29.

⁷⁰ Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. Vilnius, t. 2, 1992, p. 198–199.

⁷¹ Žr.: Klimavičius, R. *Neįminta XX amžiaus istorijos mįslė. Vasario 16-osios akto pėdsakais*. Vilnius, 2003, p. 99–100; Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002, p. 101–102; LT posėdžio 1917 m. gruodžio 10 d. protokolas Nr. 22. *LVT protokolai*. P. 155–156.

⁷² LT posėdžio 1917 m. gruodžio 10 d. protokolas Nr. 22. *LVT protokolai*. P. 155–156. Nors protokole nurodoma gruodžio 10 d., tačiau, anot R. Klimavičiaus, tai klaida. Jo teigimu, šis posėdis vyko gruodžio 11 d. Žr. Klimavičius, R. *Neįminta XX amžiaus istorijos mįslė. Vasario 16-osios akto pėdsakais*. Vilnius, 2003, p. 100–101.

⁷³ LT posėdžio 1917 m. gruodžio 10 d. protokolas Nr. 22. *LVT protokolai*. P. 155–156.

vai? LT posėdžio protokole neminima, kad diskusijose būtų dalyvavęs M. Biržiška. O štai S. Kairys du kartus siūlė pareiškimo formuluotėje įrašyti pataisą, kad būsimus Lietuvos ir Vokietijos santykius galutinai nustatyti gali tik konstituanta, t. y. Steigiamasis Seimas⁷⁴. LT dauguma šios pataisos nepriėmė. Apskritai, atrodo, ji bijojo, kad atmetus vokiečių pasiūlytą pareiškimo projektą Vokietija nesutiks skelbti Lietuvos nepriklausomybės, todėl ir pirmą, ir antrą kartą balsuojant „už“ pasisakė 15 LT narių. Beje, tarp jų šį kartą buvo ir M. Biržiška. S. Kairys kartu su S. Narutavičiumi ir A. Stulginskiu per pirmą balsavimą susilaikė („prieš“ balsavo tik J. Vileišis), o per antrą balsavimą S. Kairys kartu su J. Vileišiu ir S. Narutavičiumi balsavo „prieš“ (susilaikė A. Stulginskis)⁷⁵.

Taigi vokiečių pageidaujama pareiškimą LT patvirtino ir gruodžio 12 d. įteikė vokiečių administracijai⁷⁶. Šiame 1917 m. gruodžio 11 d. LT pareiškime užfiksuoti pažadai surišti Lietuvą konvencijomis su Vokietija buvo labai rizikingas žingsnis. Vokiečiai reikalavo, kad pirmąją notifikuotą akto dalį LT pateiktų Rusijai, o apie antrąją jai nė neužsimintų ir įteiktų tik Vokietijai⁷⁷. „Pagunda“ įvykdyti šį vokiečių reikalavimą buvo didelė: už gruodžio 11 d. pareiškimo notifikaciją vokiečiai žadėjo paskelbti Lietuvos pripažinimą. LT net svarstė savo atstovybės Berlyne įsteigimo klausimą ir paskyrė savo atstovu J. Šaulį, o vienu iš dviejų jo padėjėjų – socialdemokratą A. Janulaitį⁷⁸.

Tačiau Vokietijos valdžia savo pažadų nevykdė. Valdymo sistema Lietuvoje nepasikeitė. 1917 m. gruodžio 11 d. LT nutarimą vokiečių

⁷⁴ *Ten pat.*

⁷⁵ *Ten pat.*

⁷⁶ *Ten pat.*, p. 156; *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais 1915–1918. Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė*. Vilnius, 2006, p. 254; Klimavičius, R. *Neįminta XX amžiaus istorijos mįslė. Vasario 16-osios akto pėdsakais*. Vilnius, 2003, p. 100–101.

⁷⁷ Eidintas, A. *Antanas Smetona*. Vilnius, 1990, p. 52–53.

⁷⁸ LT posėdžio 1917 m. gruodžio 13 d. protokolas Nr. 26. *LVT protokolai*. P. 159. Galima paminėti, kad Lietuvos atstovų Berlyne klausimas buvo svarstytas 1917 m. lapkričio pradžioje Berne ir Lozanoje vykusioje lietuvių konferencijoje. Joje kaip vieną iš galimų atstovų S. Kairys siūlė A. Janulaitį. Žr. Lopata, R. *Lietuvių Berno konferencijos, įvykusios nuo 2 d. iki 10 d. spalio 1917 m., protokolas. Lietuvos istorijos metraštis: 1992*. Vilnius, 1994, p. 191.

aneksionistai aiškino, interpretavo sau tinkama prasme, netgi taip, kad ši deklaracija esą priimta pačių lietuvių noru įsijungti į Vokietijos sudėtį⁷⁹. Šis nutarimas davė progą Lietuvos nepriklausomybės ir valstybingumo priešams kaltinti visą LT „akciją“ tarnavimu vokiečiams.

Taip 1917 m. pabaigoje susiklostė situacija, kai, pasak amerikiečių istoriko A. E. Senno, „nepriklausomybė nuo Rusijos neabejotinai reišė subordinaciją Vokietijai“⁸⁰. Atrodo, visa tai turėjo įtakos ir daliai Lietuvoje (Vilniuje) veikusių socialdemokratų – LSDP narių ir sukėlė tarp jų tam tikrą įtampą.

Ar S. Kairys ir M. Biržiška laikytini socialdemokratais po 1917 m. gruodžio 11 d.?

Kaip teigiama M. Biržiškos ir S. Kairio, taip pat kitų autorių prisiminimų pobūdžio tekstuose ir jais besiremiančioje istorinėje literatūroje, 1917 m. gruodžio 11 d. vienas iš LSDP Vilniaus organizacijos lyderių P. Eidukevičius atėjo pas M. Biržišką ir organizacijos vardu pareikalavo, kad jie su S. Kairiu pasitrauktų iš LT, nes „priešingu atveju“ bus pašalinti iš LSDP⁸¹. Po daugelio metų rašytame straipsnyje M. Biržiška prisiminė, kaip tąsų P. Eidukevičius pareiškė: „esi pasižadėjęs partijos klausyti ir išstoti iš Tarybos, jei partija pareikalaus“, tad jis (P. Eidukevičius) „par-

⁷⁹ Klimas, P. Lietuvos valstybės kūrimas 1915–1918 metais Vilniuje. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Kaunas, 1989, p. 12.

⁸⁰ Sennas, A.E. *Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920*. Vilnius, 1992, p. 27.

⁸¹ Žr.: Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Boston, 1964, p. 292; Biržiška, M. Pranas Eidukevičius. Bolševikinamoje Lietuvos istorijoje ir tikrovėje. *Keleivis*. 1950, rugšėjo 18, p. 5; Biržiška, M. Tautos įgaliojimai ir bendras tikslas. *Santarvė*. 1957, Nr. 3, p. 104; Pšibilskis, V.B. *Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakais*. Vilnius, 2009, p. 154; Гиринис, С. Борьба за экономическое, политическое и национальное освобождение Литвы в 1915–1918 г.г. *LYA LKP DS*. F. 3377, ap. 48, b. 78, lap. 29. S. Girinio atsiminimuose tvirtinama, kad po to, kai S. Kairys ir M. Biržiška buvo išrinkti į LT, LSDP Vilniaus organizacija kategoriškai protestavo ir pareikalavo, kad jie iš LT išeitų. Šie reikalavimai, pasak S. Girinio, vėliau dar labiau sustiprėjo. Vis dėlto turimos istorinės žinios nesuteikia patikimų faktų apie tai, kad reikalavimas pasitraukti arba iš LT, arba iš LSDP S. Kairiui ir M. Biržiškai būtų buvęs iškeltas iki 1917 m. gruodžio mėn. pradžios.

tijos vadovybės vardu ir pareiškia: arba išstok, arba būsi pašalintas iš partijos⁸².

P. Eidukevičius mintyje turėjo tai, kad Lietuvių konferencijoje po to, kai į LT iš pradžių buvo išrinkti tik kairieji⁸³, socialdemokratai (P. Eidukevičius) pareiškė, esą jie „demokratišnių sluoksnių reikalų apgynėjais (Taryboje – G. M. *pastaba*) skaito tik S. Kairį ir M. Biržišką“ ir „nuo to, kaip jiems pavyks ginti demokratijos reikalai, pareina jų pasilikimas Taryboje“⁸⁴. Minėtame Lietuvių konferencijos posėdyje po P. Eidukevičiaus kalbėjęs S. Kairys jam pritarė ir pareiškė, kad kai matys „negalįs užstoti demokratijos sluoksnių reikalų, pirmu partijos pareikalavimu iš Tarybos pasitraukias“⁸⁵. M. Biržiška tada taip pat solidarizavosi su P. Eidukevičiumi ir S. Kairiu⁸⁶. M. Biržiška, 1905–1914 metais buvęs vienu iš aktyviausių LSDP veikėjų, tačiau 1917 m. antroje pusėje toľęs nuo partinės politinės veiklos ir vis daugiau dėmesio skyręs akademiniam ir kultūriniam darbui, vėliau rašė, esą tuo metu pareikšdamas, kad derinsias savo darbą Taryboje su LSDP nusistatymu, jis „norėjo sustiprinti S. Kairio svorį šioje atstovybėje“⁸⁷.

Tačiau po 1917 m. gruodžio 11 d. P. Eidukevičiaus iškelto „ultimatumo“ M. Biržiška nusprendė pasitraukti iš LSDP⁸⁸. Kaip savo atsiminimuose rašė S. Kairys, M. Biržiška, „nepareikalavęs motyvų bei pasiaiškinimų nei nesuabejojęs LSDP Vilniaus organizacijos autoritetu bei jos nutarimo teisėtumu parašė pareiškimą, kad iš partijos pasitraukias ir

⁸² Biržiška, M. Tautos įgaliojimai ir bendras tikslas. *Santarvė*. 1957, Nr. 3, p. 104.

⁸³ Lietuvių konferencijos protokolai. *LVT protokolai*. P. 77–78.

⁸⁴ *Ten pat*.

Ten pat.

⁸⁵ *Ten pat*.

⁸⁶ *Ten pat*.

⁸⁷ Biržiška, M. *Dėl mūsų sostinės*. London, d. 1, 1960, p. 27.

⁸⁸ *Ten pat*, p. 26–27; Biržiška, M. Ne visuomet dauguma teisinga. *Lietuvių dienos*. 1959, Nr. 2, p. 5; Pšibilskis, V.B. Septyniadesimt šeštasis Vilniaus universiteto rektorius. Iš: Pšibilskis, V.B. *Mykolas Biržiška ir Vilniaus universitetas: veiklos ir atsiminimų studija*. Vilnius, 2005, p. 32–33; Pšibilskis, V.B. *Mykolas Biržiška. Patrioto, mokslininko, kultūrininko veiklos pėdsakai*. Vilnius, 2009, p. 154.

tą pačią gruodžio 11 d. jį nusiuntė Pr. Eidukevičiui⁸⁹. Pastebėtina, kad P. Eidukevičius, gavęs jo pareiškimą apie išstojimą iš LSDP, apgailestavo dėl tokio apsisprendimo ir išreiškė viltį, kad jis grįšias į partiją⁹⁰. P. Eidukevičiaus „raštelyje“, kurį gavo M. Biržiška, buvo teigiama, kad jis dar galįs „suprasti savo klaidą, sutvarkyti reikalą (pasitraukti iš Tarybos), o partija mielai priimsianti seną savo draugą“⁹¹.

Vis dėlto M. Biržiška savo sprendimo nepakeitė ir į LSDP negrįžo. Po daugelio metų apie P. Eidukevičiaus „ultimatumą“ ir savo išstojimą iš LSDP jis rašė, kad taip „neišlaikė savo žodžio, duoto partijai“ Lietuvos konferencijoje, bet taip pat „juto gryną sąžinę, kad laužo savo žodį didesniais, svarbesniais dalykui pasiekti ne savo asmeniniam“⁹².

Taip į P. Eidukevičiaus „ultimatumą“ reagavo M. Biržiška. O kaip į jį reagavo S. Kairys? Anot M. Biržiškos, S. Kairys „nenusileisdamas „partijos nutarimui“ iš organizacijos buvo pašalintas“⁹³. Tai, kad jis „buvo pašalintas“ iš LSDP, 1918 m. vasarą rašytuose laiškuose lietuvių bolševikų Centro biurui Rusijoje tvirtino ir P. Eidukevičius, ir iš Rusijos į Lietuvą komunistinio judėjimo organizuoti atvykusi komunistė A. Drabavičiūtė⁹⁴.

Viename iš P. Eidukevičiaus pranešimų minima, kad iš partijos taip pat buvo pašalinti S. Kairio „šalininkai“ A. Janulaitis ir J. Paknys⁹⁵. Apie šių trijų politikų „pašalinimą“ savo atsiminimuose rašo ir tuometinis Vilniaus rusų socialdemokratų menševikų internacionalistų

⁸⁹ Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Boston, 1964, p. 292–293.

⁹⁰ *Ten pat*, p. 293; Pšibilskis, V.B. *Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakais*. Vilnius, 2009, p. 154.

⁹¹ Pšibilskis, V.B. *Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakais*. Vilnius, 2009, p. 154.

⁹² *Ten pat*; Biržiška, M. Tautos įgaliojimai ir bendras darbas. *Santarvė*. 1957, Nr. 3, p. 104.

⁹³ Biržiška, M. *Dėl mūsų sostinės*. London, d. 1, 1960, p. 27.

⁹⁴ Žr.: Письмо Пранаса Ейдукевичюса из Вильнюса в Центральное бюро литовских секций при РКП (б) ЦК в Москве. *LYA LKP DS*. F77, ap. 1, b. 29, lap. 7; A. Drabavičiūtės laiškas į Lietuvos sekcijos Centro biurą prie RKP (b) CK. *LYA LKP DS*. Lap. 46.

⁹⁵ Письмо Пранаса Ейдукевичюса из Вильнюса в Центральное бюро литовских секций при РКП (б) ЦК в Москве. *LYA LKP DS*. F. 77, ap. 1, b. 29, lap. 7.

lyderis S. Girinis⁹⁶, taip pat užsimenama kai kuriuose istoriniuose šaltiniuose⁹⁷. Tokią nuomonę tiek 1918 m., tiek vėliau savo spaudoje ir į istorinius darbus pretenduojančiuose tekstuose nuolat dėstė lietuvių komunistai⁹⁸. Teiginys, kad 1917 m. gruodžio mėn. S. Kairys buvo pašalintas, o M. Biržiška pats išstojo iš LSDP, figūravo ir sovietinėje komunistinėje istoriografijoje⁹⁹.

Taigi akivaizdu, kad prieš aptardami tolesnę S. Kairio ir M. Biržiškos veiklą straipsnyje nagrinėjamu aspektu, turime padaryti tam tikrą ekskursą ir, remdamiesi istoriniais šaltiniais ir literatūra, išsiaiškinti, koks buvo S. Kairio ir M. Biržiškos santykis su LSDP ir socialdemokratija apskritai po 1917 m. gruodžio 11 d. Kitaip sakant, reikia išsiaiškinti, ar šiuos 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Lietuvių konferencijoje Vilniuje išrinktus kairiųjų veikėjus galime toliau vadinti socialdemokratais. Į šį klausimą reikalinga atsakyti todėl, kad, kaip žinoma, nekomunistinėje istoriografijoje jis rimtesnio dėmesio nesusilaukė¹⁰⁰.

Aiškinimąsi pradėkime iškeldami klausimą, ar visi socialdemokratai – LSDP nariai pritarė tam, kad jų atstovai įeitų į LT ir joje dirbtų. Kaip žinoma, per Organizacinio komiteto Lietuvių konfe-

⁹⁶ Гиринис, С. Борьба за экономическое, политическое и национальное освобождение Литвы в 1915–1918 гг. *LYA LKP DS*. F. 3377, ap. 48, b. 78, lap. 29–30.

⁹⁷ Žr.: *LYA LKP DS*. F. 3377, ap. 58, b. 92, lap. 19; *LYA LKP DS*. F. 3377, ap. 42, b. 37, lap. 43.

⁹⁸ Bevardis, M. [Angarietis, Z.] Povaliau, bet visgi žengia pirmyn. *Komunistas*. 1918, rugpjūčio 8, p. 171; Kapsukas, V. Lietuvos komunistų partijos užgimimas. *Komunaras*. 1921, Nr. 1, p. 41; Мицкевич–Капсукас, В. Истоки и зарождение коммунистической партии Литвы. *Пролетарская революция*. 1929, Nr. 1, c. 171.

⁹⁹ Žr.: Kapsukas, V. *Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Sovietų valdžia*. Chicago, 1934, p. 36; *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*. Vilnius, 1971, t. 1, p. 358; Lopajevas, S. *LKP į buržuazines partijas Lietuvoje*. Vilnius, 1974, p. 112. Beje, S. Lopajevos knygoje nurodoma, kad LSDP Vilniaus organizacija iš partijos gretų pašalino ir S. Kairį, ir M. Biržišką.

¹⁰⁰ Apie tai fragmentiškai yra rašę J. Vilčinskas, G. Ilgūnas ir V. B. Pšibilskis Žr.: Vilčinskas, J. *Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės. Istorinė apžvalga*. London, 1985, p. 106; Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002, p. 312; Pšibilskis, V.B. *Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakai*. Vilnius, 2009, p. 154. Taip pat apie tai rašoma S. Kairio ir M. Biržiškos atsiminimuose ar atsiminimų pobūdžio elementu turinčiuose tekstuose.

rencijai šaukti posėdžius ir konferencijos metu, taip pat laikotarpiu tarp šių dviejų renginių lietuvių socialdemokratai, pasisakydami už nepriklausomos demokratinės Lietuvos valstybės atkūrimą, rėmė LT sukūrimo idėją. Be to, nors juos ne visiškai tenkino Lietuvių konferencijos, turėjusios išrinkti būsimąją LT, dalyvių atrankos būdas, vis dėlto jie aktyviai dalyvavo konferencijos veikloje ir LT rinkimuose¹⁰¹. Tai savo laiškuose į Rusiją lietuvių komunistams 1918 m. paliudijo ir P. Eidukevičius, 1917 m. pabaigoje – 1918 m. pirmaisiais mėnesiais dar buvęs socialdemokratu – LSDP nariu, o 1918 m. vasarą tapęs vienu iš Lietuvos ir Baltarusijos komunistų partijos kūrėju¹⁰². Šis aktyvus to meto LSDP veikėjas rašė, kad kartu su kitais socialdemokratais „įėjo į lietuvių konferencijos „rinkiminę komisiją“ su tikslu išnaudoti socialdemokratinei agitacijai keliones ir susirinkimus Lietuvių konferencijos dalyviams rinkti“¹⁰³.

Iš P. Eidukevičiaus laiško susidaro įspūdis, kad tokį sprendimą priėmė LSDP Vilniaus organizacijos atstovų dauguma ir partijos Centro komitetas¹⁰⁴. Be to, jame minima, kad į Lietuvių konferenciją Vilniuje suvažiavę LSDP nariai savo atskirame susirinkime nusprendė dalyvauti tiek konferencijos darbe, tiek LT¹⁰⁵.

Užimti tokią poziciją socialdemokratai apsisprendė nepaisydami jau minėto tam tikro nepritarimo konferencijos dalyvių išrinkimo (parinkimo) tvarkai. Tokią didžiosios daugumos LSDP narių poziciją dėl Lietuvių konferencijos ir LT sukūrimo patvirtina ir 1917 m. rudenį Rusijoje veikusių lietuvių komunistų lyderių V. Kapsuko ir Z. Angariečio

¹⁰¹ Žr. Mitrulevičius, G. Socialdemokratai ir Lietuvos Tarybos sukūrimo procesas. *Lietuvos istorijos metraštis: 2004 metai*. 2005, d. 1, p.103–126.

¹⁰² Письмо Пранаса Ейдукевичюса из Вильнюса в Центральное бюро литовских секций при РКП (б) ЦК в Москве. *LYA LKP DS. F. 77, ap. 1, b. 29, lap. 19*. Taip pat žr. Angarietis, Z. Lietuvos partijos istorija. IV skyrius (1914–1918 m.). *LYA LKP DS. F. 5420, ap. 2, b. 89, lap. 21*.

¹⁰³ *Ten pat*.

¹⁰⁴ *Ten pat*.

¹⁰⁵ *Ten pat*, lap. 20.

išsakyta itin aštri kritika dėl socialdemokratų užimtos pozicijos¹⁰⁶.

Socialdemokratai, nors ir ne visai patenkinti rinkimų rezultatais, neatsisakė dalyvauti LT veikloje ir, kaip matyti iš jų darbo Taryboje 1917 m. rudenį, buvo aktyvūs svarstant Lietuvai aktualius klausimus. Be to, pirmuoju LT vicepirmininku tapęs S. Kairys kaip prezidiumo narys aktyviai dalyvavo LT neoficialiojoje diplomatijoje.

Tiesa, kai kuriuose istoriniuose šaltiniuose šis tarp Lietuvoje likusių LSDP narių dominuojantis požiūris į LT vertinamas kiek atsargiau, t. y. maždaug taip: „Lietuvos Taryba – vienintelė organizacija, kurią pripažįsta okupacinė valdžia, todėl reikia dalyvauti jos darbe stengiantis ją kontroliuoti, trukdyti jos slaptai diplomatijai ir siekti, kad Lietuvos Taryba atsižvelgtų į demokratijos reikalavimą sukurti teisėtą liaudies atstovybę“¹⁰⁷.

Tačiau tie patys istoriniai šaltiniai, atrodo, leistų teigti, kad dar nuo 1917 m. rudens Lietuvos socialdemokratų partijoje kartais pasireiškėdavo ir kitas požiūris į santykius su LT, kurį, anot vieno iš jų, galima suformuluoti: „Lietuvos Taryba yra žaisliukas vokiečių rankose, ji uzurpuoja liaudies atstovybę, todėl dalyvavimas jos darbe dezorganizuoja darbininkus ir sunkina demokratijos darbą“¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Žr. Kapsukas, V. *Raštai*. Vilnius, 1964, t. 7, p. 151–158, 296–301, 357–359, 383–385, 413–418, 426, 429–430, 456–458. Čia galime rasti įvairius tuo metu (1917 m.) „Tiesoje“ ir kitoje spaudoje išspausdintus V. Kapsuko straipsnius, kuriuose šalia kitko aštriai kritikuojami Lietuvoje likę lietuvių socialdemokratai, taip pat ir dėl jų laikysenos Lietuvos Tarybos sukūrimo proceso metu.

¹⁰⁷ Iš Lietuvos krašto Tarybos. *LYA LKP DS*. F. 3377, ap. 58, b. 92, lap. 5.

¹⁰⁸ *Ten pat*. Tokį požiūrį tarp dalies Lietuvoje likusių socialdemokratų – LSDP narių paskutiniaisiais 1917 m. mėnesiais ar bent gruodžio mėn. liudytų ir S. Girinio tvirtinimai apie tai, kad Lietuvos socialdemokratai planavo Lietuvių konferencijoje dalyvauti tik „taktinio ir agitacinio pobūdžio sumetimais“ ir jie esą buvo nusprendę tik „paskelbti darbininkų delegatams darbininkų reikalavimus, o po to demonstratyviai išeiti iš konferencijos“. Kadangi socialdemokratai to nepadarė, tai yra nepasitraukė iš Lietuvių konferencijos ir dalyvavo LT rinkimuose, tai jie, ar, tiksliau sakant, jų „vadai“, anot S. Girinio, „apgavo darbininkus“. Žr. Гиринис, С. *Борьба за экономическое, политическое и национальное освобождение Литвы в 1915–1918 г.г.* *LYA LKP DS*. F. 3377, ap. 48, b. 78, lap. 27, 29.

Tai, kad paskutiniaisiais 1917 m. mėnesiais ar bent jau gruodžio mėn. pradžioje tarp dalies Lietuvoje likusių socialdemokratų – LSDP narių egzistavo (galėjo egzistuoti) ir toks požiūris, rodo ir minėtas P. Eidukevičiaus „ultimatumas“, dėl kurio M. Biržiška išstojo iš LSDP, o S. Kairys neva buvo iš jos „pašalintas“.

Tačiau kalbant apie vadinamąjį S. Kairio „pašalinimą“ iš LSDP reikia pastebėti, kad pats jis atsiminimuose tvirtino, jog niekada nebuvo pašalintas ar pasitraukęs iš LSDP¹⁰⁹. S. Kairys rašė, kad į P. Eidukevičiaus reikalavimą nereagavo ir tai padarė „sąmoningai ir pagrįstai“¹¹⁰. Anot jo, „sprendimą pašalinti ką nors iš partijos galėjo daryti tik partijos centras turėdamas Centro Komiteto motyvuotą raštą“¹¹¹. Be to, S. Kairio teigimu, socialdemokratams LT nariams turėjo būti duota galimybė pasiaiškinti, ko nebuvo padaryta. Apie tai, kad S. Kairys nepakluso pašalinimui, 1918 m. vasarą rašė ir P. Eidukevičius¹¹². Įdomiausia, kad atsiminimuose S. Kairys teigė, jog P. Eidukevičius daugiau niekada nebuvo jam minėjęs apie pašalinimą iš LSDP¹¹³.

Pastebėtina, kad ir M. Biržiška, aptardamas tolesnį santykį su LSDP po pasitraukimo iš jos, atsiminimuose rašė, esą „ir nuo 1917 gruodžio“ iš LSDP „pasitraukęs, žinodamas visuomeninę jos reikšmę ir tokių jos vadų kaip Steponas Kairys idėjingumą, kur galėdamas laisvai palaikęs tų ar kitų jos veikėjų taktiką“¹¹⁴.

Tokia M. Biržiškos politinė laikysena LT (kurią jis vėliau apibūdins kaip „nepartinio socialdemokrato“) po pasitraukimo ir šio poelgio motyvai kelia mintį, kad S. Kairys ir po 1917 m. gruodžio mėn. buvo ne tik vienas iš LSDP narių, bet ir vienas iš jų „vadų“. Ir iš tiesų S. Kairys toliau

¹⁰⁹ Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Boston, 1964, p. 293.

¹¹⁰ *Ten pat*.

¹¹¹ *Ten pat*. Faktą, kad S. Kairys nepripažino pašalinimo iš partijos, nurodo ir S. Girinis. Žr. Гиринис, С. Борьба за экономическое, политическое и национальное освобождение Литвы в 1915–1918 гг. *LYA LKP DS*. F. 3377, ap. 48, b. 78, lap. 29.

¹¹² Письмо Пранаса Ейдукевичюса из Вильнюса в Центральное бюро литовских секций при РКП (б) ЦК в Москве. *LYA LKP DS*. F. 77, ap. 1, b. 29, lap. 20.

¹¹³ Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Boston, 1964, p. 293–294.

¹¹⁴ Biržiška, M. *Dėl mūsų sostinės*. London, d. 1, 1960, p. 25.

ėjo redaktoriaus pareigas neoficialiame LSDP leidinyje „Darbo balsas“, su kuriuo bendradarbiavo ir P. Eidukevičius.

Faktą, kad S. Kairys savo vadinamojo „pašalinimo“ iš LSDP nepripažino, teko konstatuoti ir vienam iš lietuviškojo komunizmo lyderių ir komunistinės LSDP raidos istoriografijos pradininkų V. Kapsukui¹¹⁵. Apie to meto istoriją V. Kapsukas rašė, jog „Kairys tvirtino, kad tik partijos konferencija ar suvažiavimas gali jį išmesti iš partijos“ ir, remdamasis tuo, jis, V. Kapsuko vertinimu, „po senovei veikė LSDP vardu ir da labiau purvino ir be to supurvintą jos vardą“¹¹⁶.

Pagaliau tai (aptariamam atveju būtent tai yra svarbiausia), kad S. Kairys ir toliau veikė ne tik kaip socialdemokratas – LSDP atstovas, bet ir kaip vienas iš šios partijos lyderių, rodo ir LSDP Vilniaus organizacijos dalies konferencijoje, vykusioje 1918 m. kovo 22 d., priimti nutarimai¹¹⁷. Joje dalis Vilniaus LSDP organizacijos narių nusprendė išstoti iš partijos ir sudaryti naują, pavadintą Lietuvos ir Baltarusijos socialdemokratų partija (LBSDP)¹¹⁸.

Tokio sprendimo motyvu buvo nurodytas nepasitenkinimas „draugų Lietuvių“, t. y. tų Lietuvos socialdemokratų, kurie įėjo į LT, politika¹¹⁹. S. Kairys ir M. Biržiška buvo kaltinami „partijos daugumos“ ir jos požiūrio ignoravimu, daugumos teisių uzurpavimu, bendradarbiavimu su buržuazinėmis partijomis¹²⁰. Vadinas, jeigu LSDP Vilniaus organizacijos grupė, nepatenkinta socialdemokratų LT narių politika, pareiškė išstojanti iš LSDP, galime daryti prielaidą, kad S. Kairys, ir net M. Biržiška, nepaisant pastarojo pareiškimo apie išė-

¹¹⁵ Kapsukas, V. *Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Sovietų valdžia*. Chicago, 1934, p. 36.

¹¹⁶ Kapsukas, V. Lietuvos komunistų partijos užgimimas. *Komunaras*. 1921, Nr. 1, p. 41.

¹¹⁷ Šios konferencijos rezoliucija yra: *LMAB RS*. F. 25, s.v. 260, lap. 1–2; *LMAB RS*. F. 267–3514, lap. 12; *LYA LKP DS*. F. 3377, ap. 53, b. 417, lap. 9. Taip pat rezoliucija cituojama: Мицкевич–Капсукас, В. Истоки и зарождение коммунистической партии Литвы. *Пролетарская революция*. 1929, Nr. 1, c. 171–172.

¹¹⁸ *Ten pat*.

¹¹⁹ *Ten pat*.

¹²⁰ *Ten pat*.

jiną iš partijos, ne tik toliau buvo laikomi LSDP nariais, bet ir vienais iš jos lyderių.

Reikia pastebėti, kad ir lietuvių komunistai tiek Rusijoje, tiek Lietuvoje 1918-aisiais ir vėliau rašydami apie to meto lietuvių socialdemokratų (LSDP), kaip vieną iš jų lyderių nurodydavo S. Kairį, o kartais prie tokių priskirdavo ir M. Biržišką¹²¹. Beje, ir vėlesnių laikotarpių komunistinė istoriografija, prieštaraudama savo pačios teiginiams apie S. Kairio ir kitų jo bendražygių „pašalinimą“ iš partijos, lyg visiškai juos pamiršdama, LSDP raidos 1918-aisiais aptarime dažnai mini S. Kairį, A. Janulaitį ir J. Paknį, t. y. visus, kurie, anot jos, buvo pašalinti iš LSDP¹²². O S. Kairys šiuose tekstuose dažnai nurodomas kaip LSDP lyderis.

Įvertindami išdėstytas aplinkybes galime teigti, kad S. Kairys išliko ne tik socialdemokratu, t. y. socialdemokratijos, kaip tam tikros politinės srovės, atstovu, bet ir LSDP nariu ir net vienu iš jos vadovų, o bent jau iki 1918 m. pabaigos, matyt, – pačiu pagrindiniu (ryškiausiai) lyderiu.

M. Biržiška, nepaisant to, kad iš LSDP kaip organizacijos išstojo (LSDP nariu po to jau nebuvo), tiek LT, tiek visuomenėje save įvardijo kaip nepartinį socialdemokratą ir reiškėsi kaip „savarankiškai besiorientuojantis laisvas socialdemokratų srovės veikėjas“. O ir oponentai – tiek kairieji, tiek dešinieji – kartais pavadindavo M. Biržišką tiesiog socialdemokratu¹²³.

Reikia pastebėti, kad, kaip teigiama po 40-ųjų (1957 m.) parašytame proginiame straipsnyje, „1917 m. gruodžio 11 d. formaliai pasitraukęs iš LSDP Mykolas Biržiška nenutraukė su ja organizacinių ir asmeninių sai-

¹²¹ Pavyzdžiui, vieno iš to meto komunistinių veikėjų atsiminimuose viename lape nurodoma, kad „Kairys, Paknys ir Janulaitis pašalinti iš partijos“, o kitame lape rašoma, jog „A. Drabavičiūtė vedė sėkmingą darbą atitraukiant dalį Vilniaus LSDP nuo socialšovinistinių vadovų“. Vadinasi, ligi tol ta dalis darbininkų priklausė organizacijai, kuriai vadovavo „socialšovinistiniai vadovai“. Kadangi čia buvo minima tik dalis darbininkų, galima manyti, kad likusiai daliai ir toliau jie vadovavo. Žr. *LVA LKP DS*. F. 3377, ap. 42, b. 37, lap. 43, 46.

¹²² Žr. Vaitkevičius, B. *Socialistinė revoliucija Lietuvoje 1918–1919 m.* Vilnius, 1967, p. 525.

¹²³ Biržiška, M. *Dėl mūsų sostinės*. London, d. 1, 1960, p. 25, 28.

tų ir iki pat gyvenimo pabaigos save laikė nepartiniu socialdemokratu¹²⁴. Atsižvelgiant į tai, M. Biržiška ir toliau gali būti vadinamas socialdemokratu bent jau kaip socialdemokratijos ideologinis šalininkas. Beje, ir jis pats 1918 m. liepos mėn. viename iš pasisakymų LT posėdyje save pavadino socialdemokratu.

Baigdami aptarti šių dviejų veikėjų kaip LT narių santykį su socialdemokratija ir LSDP paminėkime, kad istoriografijoje socialdemokratu yra pavadinamas ir LT narys S. Narutavičius¹²⁵, o kartais net „socialdemokratų frakcija“ pavadinamas visas LT kairiųjų ketvertas, prie jų priskiriant ir J. Vileišį¹²⁶. Vis dėlto, nors S. Narutavičius ir J. Vileišis – demokratas, būsimasis vienas iš Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijos (LSLDP) lyderių, savo ideologinėmis nuostatomis ir buvo daugiau ar mažiau artimi socialdemokratams, vadinti juos socialdemokratais būtų neteisinga¹²⁷.

Išsiaiškinę S. Kairio ir M. Biržiškos, į LT išrinktų kaip socialdemokratų, santykį su LSDP ir socialdemokratija po 1917 m. gruodžio pradžios, pratęskime jų veiklos LT ir santykio su Lietuvos nepriklausomybės akto priėmimo procesu aiškinimąsi.

¹²⁴ Žr. Pšibilskis, V.B. Septyniadešimt šeštasis Vilniaus universiteto rektorius. Iš: Pšibilskis, V.B. *Mykolas Biržiška ir Vilniaus universitetas: veiklos ir atsiminimų studija*. Vilnius, 2005, p. 33.

¹²⁵ Žr., pavyzdžiui: Eidintas, A. *Aleksandras Stulginskis*. Vilnius, 1995, p. 70.

¹²⁶ Žr.: Gaigalaitė, A. Vasario 16 d. Aktas ir jo atsiradimo aplinkybės. *Lietuvos istorijos metraštis: 1988. 1989*, p. 51–53; Zundė, P. *Kazys Bizauskas 1893–1941*. Chicago, kn. 1, 1993, p. 124.

¹²⁷ Remdamiesi šių dienų socialdemokratijos supratimu, matyt, galėtumėme teigti, kad 1917 m. Rusijoje įkurtoji LSLDP gali būti laikytina viena iš socialdemokratijos atmainų. Tačiau aptariamuoju laikotarpiu Lietuvoje, kaip ir nemažoje dalyje kitų šalių, socialdemokratais buvo vadinami marksistine socializmo doktrina (įvairiomis jos interpretacijomis, versijomis) besivadovaujantys socialistai. „Liaudinio socializmo“ doktrinos (įvairių jos versijų) šalininkai socialdemokratais tuo metu nebuvo laikomi.

S. Kairys ir M. Biržiška Lietuvos Nepriklausomybės Akto atsiradimo procese

Kaip jau minėjome, 1917 m. pabaigoje Lietuvoje didėjo nepasitikėjimas vokiečių politika. Jis dar labiau sustiprėjo po to, kai LT narių prašymai leisti nusiųsti savo delegaciją į Breste vykstančias Vokietijos ir Rusijos tautos derybas atstovauti Lietuvos interesams buvo palikti be atsako¹²⁸.

Susiklosčius tokiai situacijai LT IV posėdžių sesijoje priėjo prie išvados, kad neprivalo toliau laikytis gruodžio 11 d. akto tokia forma, kokia jis buvo „sustatytas“. Vokiečiams pareikalavus gruodžio 11 d. nutarimo notifikavimo, 1918 m. sausio 8 d. posėdyje S. Kairys, pažymėdamas, kad vien tik „pirmosios gruodžio 11 d. rezoliucijos dalies atkartojimas būtų nepakankamas ir pragaištingas“, pasiūlė šią rezoliuciją skelbti tik ją papildžius, kad artimiausias uždavinys – Steigiamojo Seimo sušaukimas. Taip pat pasiūlė įtraukti punktus, kad LT papildytų mažumų atstovai ir LT būtų perduota valdžia¹²⁹.

LT nariams J. Vileišiui, J. Staugaičiui, A. Petruliui, P. Klimui ir K. Bizauskui pritarus S. Kairio pasiūlymams, buvo nutarta į rezoliucijos projektą įtraukti reikalavimą dėl Steigiamojo Seimo¹³⁰. Šį reikalavimą, pasak S. Kairio, reikėjo suformuluoti: „Taryba pareiškia, kad nustatymui vidurinės Lietuvos valstybės tvarkos ir jos santykių su kaimynais yra reikalinga kiek galima greičiau sušaukti Steigiamasis Lietuvos Seimas, išrinktas visuotiniu, lygiu, tiesiu, slaptu ir proporcionaliu balsavimu laisvos agitacijos sąlygose“¹³¹.

LT dauguma šią redakciją atmetė, o priėmė truputį nuosaikesnę, nors ir labai panašią P. Klimo suformuluotą pataisą¹³². Tad balsavimui dėl Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo pateikti du rezoliucijos projektai:

¹²⁸ Klimas, P. Lietuvos valstybės kūrimas 1915–1918 metais Vilniuje. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Kaunas, 1989, p. 12.

¹²⁹ LT posėdžio 1918 m. sausio 8 d. protokolais Nr. 31. *LVT protokolai*. P. 167.

¹³⁰ *Ten pat*, p. 168.

¹³¹ *Ten pat*, p. 167.

¹³² *Ten pat*. Taip pat žr.: *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais 1915–1918. Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė*. Vilnius, 2006, p. 274. Šio nutarimo projekto palyginimą su 1917 m. gruodžio 11 d. LT nutarimu žr. Klimavičius, R. *Neįminta XX amžiaus istorijos mįslė. Vasario 16-osios akto pėdsakais*. Vilnius, 2003, p. 108–109.

vieno pagrindą sudarė gruodžio 11 d. nutarimo pirmoji dalis, papildyta P. Klimo suformuluota pataisa dėl Steigiamojo Seimo, ir antras, palyginti su gruodžio 11 d. nutarimu, naujas rezoliucijos projektas, kurį pasiūlė S. Kairys. Priimtas buvo pirmasis projektas¹³³.

Tačiau jau tą pačią dieną paaiškėjo, kad vokiečių valdžios atstovai nesutinka, kad 1917 m. gruodžio 11 d. LT pareiškime būtų kas nors pakeista¹³⁴. Tada LT, atsižvelgdama į labai svarbų ir skubų momentą (tuo metu Breste vyko derybos tarp Tarybų Rusijos ir Vokietijos dėl okupuotų kraštų), nutarė „sutikti skelbti gruodžio 11 d. rezoliuciją be perrainų, jei vokiečių valdžios bus duota tam tikrų sąlygų išpildymo garantijos“¹³⁵. Tos sąlygos buvo tokios: 1) kada ir kokiomis sąlygomis bus perduotas Lietuvai krašto valdymas? 2) kada Vokietija atitrauks iš Lietuvos savo kariuomenę ir leis steigti lietuvių miliciją? 3) ar Vokietijos valstybė pripažins Lietuvos valstybės nepriklausomybę ir kada?¹³⁶

Atrodo, tuo metu LT tikėjosi sulaukti teigiamų Vokietijos atsakymų. Tai liudija faktas, kad 1918 m. sausio 14–15 dienomis LT posėdyje buvo svarstomi „nepriklausomos Lietuvos pripažinimo iš vokiečių valstybės“ ir „valdžios atidavimo į Lietuvos Tarybos rankas“ klausimai, o sausio 15 d. LT net buvo priimtas valdžios atidavimo iš okupacinės vokiečių administracijos į LT rankas projektas, parengtas suderinus du prieš tai pateiktus – A. Smetonos ir S. Kairio, – analogiškus projektus¹³⁷. Taip pat 1918 m. sausio 15 d. LT svarstė nepriklausomos Lietuvos pripažinimo klausimą ir priėmė šiuo klausimu nutarimo projektą¹³⁸. Vakariniame minėtos dienos posėdyje buvo sudaryta LT narių delegacija, kuri turėjo vykti į Berlyną derybų su Vokietijos valdžia dėl Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo¹³⁹.

¹³³ *Ten pat.*

¹³⁴ *Ten pat.*, p. 171. Taip pat žr.: Eidintas, A. *Antanas Smetona*. Vilnius, 1990, p. 54; Ivinskis, Z. Lietuvos politinė būklė 1918 metų pradžioje ir Vasario 16-tos aktas. *Židinys*. 1938, t. 29, p. 197.

¹³⁵ LT posėdžio 1918 m. sausio 8 d. protokolai Nr. 31. *LVT protokolai*. P. 171.

¹³⁶ *Ten pat.*, p. 172; *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais 1915–1918. Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė*. Vilnius, 2006, p. 275.

¹³⁷ LT posėdžių 1918 m. sausio 14–15 d. protokolai Nr. 38–39. *LVT protokolai*. P. 179–180.

¹³⁸ LT posėdžio 1918 m. sausio 15 d. protokolai Nr. 39. *LVT protokolai*. P. 180.

¹³⁹ LT posėdžio 1918 m. sausio 15 d. protokolai Nr. 40. *LVT protokolai*. P. 181.

Į minėtą LT delegaciją išrinktas S. Kairys pasiūlė specialiu nutarimu-instrukcija įpareigoti delegaciją derybose su Vokietijos valdžia reikalauti: Lietuvos Steigiamojo Seimo sušaukimo, sustabdyti rekvizicijas, girių kirtimą ir apskritai šalies turto naikinimą. Šiems pasiūlymams buvo pritarta.

Tikėdamasi palankių atsakymų ir vildamasi, kad jai bus perduotas krašto valdymas, LT 1918 m. sausio 12, 15 ir 16 d. posėdžiuose svarstė LT „atskirų darbo skyrių“ (tiksliau ir šiuolaikiškiau suformulavus – atskirų darbo grupių ar komisijų sudarymo) ir jos narių pasiskirstymo klausimus.

S. Kairys pateko į dvi darbo grupes – milicijos bei valstybės finansų ir kredito klausimams svarstyti. M. Biržiška buvo deleguotas į „švietimo reikalų“ darbo grupę ir įpareigotas kuruoti vidurinių bei aukštesniųjų mokyklų klausimą, taip pat įėjo į grupę, kuri turėjo svarstyti klausimą dėl laikraščio lenkiškai kalbantiems lietuviams leidimo¹⁴⁰. Paminėtina, kad vėliau M. Biržiška taip pat buvo narys LT sudarytų Archyvų komisijos bei komisijos Universiteto atkūrimo klausimui nagrinėti¹⁴¹.

Užsiminus apie socialdemokratų darbą LT komisijose reikėtų paminėti, kad 1918 m. balandžio 26 d. bei 27 d. S. Kairys LT posėdyje pristatė pranešimus apie „Milicijos komisijos“ ir „Valstybės finansų komisijos“, o M. Biržiška – apie „Švietimo komisijos“ veiklą¹⁴².

Aptardami socialdemokratų darbą LT komisijose dar galime atkreipti dėmesį į tai, kad 1918 m. kovo 21 d. LT posėdyje S. Kairys buvo išrinktas į komisiją pasitarimams su Lietuvos tautinių mažumų atstovais, o 1918 m. balandžio 27 d. posėdyje jis informavo apie šių derybų-pasitarimų rezultatus¹⁴³.

¹⁴⁰ LT posėdžių 1918 m. sausio 12, 15–17 d. protokolai Nr. 37, 40–41, 43. *LVT protokolai*. P. 178, 181–183.

¹⁴¹ Žr.: LT posėdžio 1918 m. balandžio 27 d. protokolai Nr. 74. *LVT protokolai*. P. 242; LT 1918 m. liepos 9 d. protokolai Nr. 76. *LVT protokolai*. P. 253.

¹⁴² LT posėdžio 1918 m. balandžio 26 d. protokolai Nr. 73. *LVT protokolai*. P. 241.

¹⁴³ LT posėdžio 1918 m. kovo 21 d. protokolai Nr. 69. *LVT protokolai*. P. 226; LT posėdžio 1918 m. balandžio 27 d. protokolai Nr. 74. *LVT protokolai*. P. 243.

Kaip žinoma, dar antrajame LT posėdyje 1917 m. rugsėjo 24 d. buvo nuspręsta, kad prezidentas turi užmegzti ryšį su Lietuvos tautinių mažumų atstovais, kad būtų išspręstas klausimas dėl jų atstovų kooptavimo į LT¹⁴⁴. Šis klausimas vėliau svarstytas dar ne kartą (1917 m. spalio 8 d., gruodžio 12 ir 15 d. posėdžiuose). Taip pat ir IV LT sesijos metu (1918 m. sausio 8–17 dienomis) – laukiant, kada Vokietijos valdžia pripažins Lietuvą (1917 m. gruodžio 11 d. LT pareiškimo sąlygomis), ir viliantis, kad netrukus LT galės perimti šalies valdymą.

Paminėtina, kad S. Kairys 1918 m. sausio 8 d., svarstant Lietuvos nepriklausomybės skelbimo tekstą, pasisakė už tai, kad „į Lietuvos Nepriklausomybės formuluotę reikia įnešti pareiškimą apie reikalingumą papildyti Tarybą (tautinių – *G. M. pastaba*) mažumų atstovais“¹⁴⁵. LT dauguma nusprendė, kad to įrašyti į LT rezoliuciją nereikia. Tačiau S. Kairys ir toliau tvirtino, kad „mažumos turi drauge dalyvauti atstatant nepriklausomą Lietuvos valstybę“, ir siekė, kad joms būtų suteikta galimybė sušaukti savo konferencijas, kuriose išrinktų savo atstovus į LT¹⁴⁶. Nepaisant tokios S. Kairio ir kitų LT kairiųjų pozicijos, taip pat rengtų pasitarimų su tautinių mažumų atstovais, dėl įvairių priežasčių jų atstovai iki vėlyvo 1918 m. rudens į LT neįėjo.

LT viltys 1918 m. sausio mėn. sulaukti teigiamų atsakymų į minėtus tris LT klausimus neišsipildė, – Vokietijos valdžia dėsė į juos atsakyti. Po kurio laiko vokiečiai atsakė tik į vieną – trečią – klausimą, ir tai tik žodžiu, be to, nenurodydami datos, kada jie Lietuvą pripažins¹⁴⁷.

Susiklosčius tokiai situacijai 1918 m. sausio 26 d. prasidėjusioje V sesijoje vėl iškilo LT nutarimo dėl Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo notifikacijos klausimas¹⁴⁸. 1917 m. gruodžio 11 d. nutarimo anuliavimas to laiko konjunktūroje Tarybos daugumai atrodė pavojingas žingsnis.

¹⁴⁴ LT posėdžio 1917 m. rugsėjo 24 d. protokolas Nr. 2. *LVT protokolai*. P. 132–133.

¹⁴⁵ LT posėdžio 1918 m. sausio 8 d. protokolas Nr. 31. *LVT protokolai*. P. 167.

¹⁴⁶ LT posėdžio 1918 m. sausio 9 d. protokolas Nr. 34. *LVT protokolai*. P. 174.

¹⁴⁷ *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais 1915–1918. Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė*. Vilnius, 2006, p. 277.

¹⁴⁸ LT posėdžio 1918 m. sausio 26 d. protokolas Nr. 45. *LVT protokolai*. P. 185–189.

nis. Ypač tokios pozicijos laikėsi A. Smetona. LT pirmininkas pareiškė, kad jeigu LT nebeapatentina vokiečių atsakymas, tai jis atsistatydins¹⁴⁹. A. Smetona kartu su J. Šauliu įspėjo oponentus, kad anuliuavus gruodžio 11 d. nutarimą bus panaikinta ir išvaikyta pati Taryba¹⁵⁰. Savo ruožtu S. Kairys pareiškė, kad „atkartoti antrą kartą konvencijas būtų nusidėjimas“, ir pasiūlė „pasiliuosuoti nuo kilpos“ grįžtant prie sausio 8 d. priimtoms, bet dėl vokiečių spaudimo atsisakytos notifikacijos formulotės ir „pasiskelbti tik taip, kad būtų anuliuoti gruodžio 11 d. nutarimai“¹⁵¹. Tai gi, anot istoriko Zigmanto Kiaupos, LT kairieji šiame posėdyje „reikalavo elgtis ryžtingai ir skelbti nepriklausomybę neatsižvelgiant į vokiečius“¹⁵².

Po ilgų ir karštų diskusijų, kuriose S. Kairio nuomonę palaikė S. Narutavičius ir J. Vileišis (M. Biržiška diskusijose nedalyvavo), įvyko balsavimas. Balsuojama buvo už alternatyvius nutarimo projektus: A. Smetonos ir J. Šaulio siūlomą truputį pataisytą 1917 m. gruodžio 11 d. ir S. Kairio formulotę. Už A. Smetonos ir J. Šaulio projektą balsavo 12 LT narių, 3 susilaikė ir 5 balsavo prieš (S. Kairys, M. Biržiška, S. Narutavičius, A. Stulginskis ir J. Vileišis). Už S. Kairio projektą balsavo 3 (S. Kairys, S. Narutavičius, J. Vileišis), prieš – 6, susilaikė 11. Po tokių balsavimo rezultatų S. Kairys, J. Vileišis ir S. Narutavičius pranešė, kad „apleidžia Tarybą“¹⁵³. Sausio 27 d. apie išėjimą iš LT pranešė ir M. Biržiška¹⁵⁴. Pasitraukusieji iš LT įteikė jai savo pareiškimus, kuriuose išdėstė pasitraukimo motyvus. Gana nemažos (santykinai) apimties S. Kairio pareiškimė buvo sakoma: „<...> Lietuvos konferencija Vilniuje, sudaryta nedemokratinio būdu galėjo pareikšti Lietuvos politikos ateities klausimu vien tokius siekimus, kurie neabejotinai yra bendri visai lietuvių tautai palikus tarti visus kitus klausimus Steigiamajam Lietuvos Seimui, kas

¹⁴⁹ *Ten pat*, p. 186.

¹⁵⁰ Klimas, P. *Dienoraštis 1915–1919*. Chicago, 1988, p. 220–221. Anot P. Klimo, A. Smetona „visam priešinosi, tiesiog demonas jį apėmė, išrodė visiškai vokiečių sugrauztas, kaip žmonės sako „parsidavęs“.

¹⁵¹ LT posėdžio 1918 m. sausio 26 d. protokolai Nr. 45. *LVT protokolai*. P. 185–186.

¹⁵² Kiaupa, Z. *Lietuvos valstybės istorija*. Vilnius, 2004, p. 203.

¹⁵³ LT posėdžio 1918 m. sausio 26 d. protokolai Nr. 45. *LVT protokolai*. P. 188.

¹⁵⁴ LT posėdžio 1918 m. sausio 27 d. protokolai Nr. 46. *LVT protokolai*. P. 189.

jos ir buvo padaryta konferencijos rezoliucijoj, pareiškusiais (turėtų būti „pareiškusioje“ – *G. M. pastaba*) reikalą sudaryti nepriklausomą, demokratiškais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę. Lietuvių konferencija Vilniuje, parinkdama Lietuvos Tarybą, įgaliojo ją dirbti vien prirengiamąjį darbą rezoliucijos nustatytais ribomis, nedarant nieko tokio, kas paverztų Steigiamojo Seimo kompetenciją, nekeltiant net iniciatyvos formoje nė vieno klausimo, kuris savo turiniu būtų priešingas pamatiniam mūsų krašto siekimui sudaryti nepriklausomą, demokratišką Lietuvą ir galėtų pakenkti savitam jos plėtojimui. Savo rezoliucija 26-ąją sausio Taryba padariusi žingsnį, kuris ne tik uzurpuoja Lietuvos gyventojų teisę Steigiamajame savo Seime liuosu noru nuspręsti Lietuvos ateities klausimą ir nustatyti jos santykius su kaimynų valstybėmis, bet viršija konferencijos duotus įgaliojimus ir didžiausiam pavojun stato nepriklausomos Lietuvos siekimą <...>¹⁵⁵.

M. Biržiška savo pasitraukimą iš Tarybos motyvavo tuo, kad: 1) 1918 m. sausio 26 d. nutarimas „kenkia Lietuvos reikalams ir užgauna visuomenės jausmus“; 2) „kairiajai atstovų daliai išstojus iš Lietuvos Tarybos ir tuo Lietuvos Tarybai nustojus visuomenės laisvųjų sluoksnių paramos“; 3) „Tarybai nepanorėjus susitarti su kairiaisiais ir tuo apreiškus savo vidaus politikos krypsnį“; 4) „įtrauktas į sunkų, varginantį kultūros darbą, negalėdamas tinkamai sekti politikos gyvenimą <...> manau, kad figūrantų rolės atlikimas tik kenktų kairiųjų nusistatymui ir klaidintų visuomenę“¹⁵⁶. Panašius motyvus savo pareiškimuose išdėstė ir J. Vileišis su S. Narutavičiumi¹⁵⁷.

1917 m. gruodžio 11 d. nutarimo notifikavimu buvo nepatenkinti ne tik pasitraukusieji kairiųjų atstovai, bet ir kai kurie dešinieji. Kaip teigiama vieno iš LT narių dienoraštyje, galimybę išstoti iš LT taip pat svarstė

¹⁵⁵ Priedas prie protokolo Nr. 49. *LVT protokolai*. P. 198–199. Visą S. Kairio pareiškimo tekstą taip pat galima perskaityti G. Ilgūno knygoje apie S. Kairį, žr. Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002, p. 107–108.

¹⁵⁶ Priedas prie protokolo Nr. 46. *LVT protokolai*. P. 191.

¹⁵⁷ Priedai prie protokolų Nr. 48–49. *LVT protokolai*. P. 194–197.

A. Stulginskis ir J. Vailokaitis¹⁵⁸. 1918 m. sausio 27 d. LT posėdyje kunigas J. Staugaitis kairiųjų pasitraukimą traktavo kaip rimtą įvykį ir siūlė ieškoti kompromiso su jais. Jis teigė, kad „tokiu momentu kairiojo sparno išėjimas iš Tarybos reiškia visišką jos iširimą, nes jeigu prieš Tarybą prasidės smarki agitacija ne tik svetimtaučių, bet ir mūsiškių kairiųjų gaivalų ir dėl nesimpatingų konvencijų, tai Taryba neteks visuomenės pasitikėjimo ir kaipo tokia neturės ką veikti“¹⁵⁹.

J. Staugaičio nuomonei pritarė dar pora LT narių, o S. Banaitis pareiškė atsiimęs savo balsą, atiduotą už A. Smetonos ir J. Šaulio rezoliuciją, ir susilaikęs nuo balsavimo, todėl, P. Klimui ir J. Vailokaičiui pasiūlius, LT pavedė savo nariams J. Šauliui, P. Klimui ir J. Vailokaičiui „pasišnekėti su išstojusiais nariais dėl išsiaiškinimo ar negalima būtų išrasti sąlygų, kuriomis išstojusieji galėtų grįžti į Tarybą“¹⁶⁰.

Nors A. Smetona, P. Klimo liudijimu, džiaugėsi, kad „obstrukcionistų amputacija atsitiko“¹⁶¹, LT daugumai „rūpėjo grąžinti į savo sudėtį keturis išstojusius kairiojo sparno narius, juo labiau, kad anuo revoliuciniu metu kairiųjų dalyvavimas buvo labai svarbus Tarybos autoritetui lietuvių emigrantų tarpe revoliucinėje Rusijoje, todėl kairiųjų secesija sudavė skaudų smūgį Tarybos ir jos veikiamą darbo prestižui“¹⁶². Kaip „Dienoraštyje“ rašė P. Klimas, Lietuvos visuomenėje taip pat kilo nepasitenkinimas. Anot jo, „išstojusieji“ iš Tarybos pradėjo „įgyti aureoles“, o likusieji Taryboje buvo „keikiami ir juodinami“¹⁶³.

Apie LT krizę tuojau buvo informuota Vokietijos užsienio reikalų ministerija. Šis LT opozicijos žingsnis, kaip teigiama P. Klimo atsiminimuose, „pribloškė vokiečius triumfatorius“¹⁶⁴. M. Romerio nuomone, „kairiųjų secesija iš Tarybos mažino Tarybos pareiškimo (1918 m. sau-

¹⁵⁸ Grigaravičius, A. Lietuvos Nepriklausomybės akto istorija. *Voruta*. 2011, birželio 18, p. 14.

¹⁵⁹ LT posėdžio 1918 m. sausio 27 d. protokolai Nr. 46. *LVT protokolai*. P. 189–190.

¹⁶⁰ *Ten pat*, p. 190.

¹⁶¹ Klimas, P. *Dienoraštis 1915–1919*. Chicago, 1988, p. 220–221.

¹⁶² Rėmeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 51.

¹⁶³ Klimas, P. *Dienoraštis 1915–1919*. Chicago, 1988, p. 222.

¹⁶⁴ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*. Boston, 1979, p. 117.

sio 26 d. – *G. M. pastaba*) įspūdį, kuris kaip tik vokiečiams rūpėjo“, todėl „vokiečiai paliko Lietuvos klausimą be tolimesnio judėjimo“¹⁶⁵.

Vokietijos vyriausybė nebuvo patenkinta tuo, kad LT priimti 1917 m. gruodžio 11 d. nutarimai iš naujo buvo persvarstyti ir jiems pritarė tik 12 narių, todėl Bresto taikos derybose su Tarybų Rusija rėmėsi visų LT narių nutarimu, tačiau rusų delegacijai jo teksto neįteikė. Vokietijai buvo labai reikalingas visų LT narių pasirašytas nutarimas, kuris kartu būtų informavęs pasaulį, kad Lietuvos teritorija nėra aneksuojama, bet laisva valia visų tautos atstovų nutarimu pasitraukia iš Rusijos valstybės sudėties¹⁶⁶.

Taip susiklosčius aplinkybėms LT, anot P. Klimo, „keturių maištininkų (S. Kairio, M. Biržiškos, J. Vileišio ir S. Narutavičiaus) gestas buvo, be abejonės, gaivus dialektiniame įvykių raidos procese“¹⁶⁷. 1918 m. sausio 27 d. likusios sudėties LT konfidencialiai nusprendė, kad jeigu vokiečių vyriausybė nepripažins Lietuvos nepriklausomybės, skelbiamos kompromisine sausio 26 d. formuluote, LT anuliuos visus vokiečių vyriausybei duotų pažadų dokumentus, tai yra gruodžio 11 d. nutarimą, kurio antroji pastraipa „sukėlė tiek nerimo ir suskaldė pačią Tarybą“¹⁶⁸.

Tačiau Vokietijos valdžia į Lietuvą žiūrėjo išimtinai laikydamasi savo imperialistinių interesų ir nė negalvojo vykdyti lietuvių atstovybės keliamų reikalavimų. Tuo metu LT didėjo nepasitikėjimas provokiška A. Smetonos orientacija. P. Klimas irgi grasino išstoti iš LT, jeigu ji „nepriims išstojusiųjų <...> pritariant jų Lietuvos nepriklausomybės skelbimo formuluotei“¹⁶⁹.

1918 m. vasario 11 d. prasidėjusioje šeštojoje LT sesijoje J. Šaulys, pareiškęs, kad LT „skaldyti negalima“, patarė peržiūrėti sausio 26 d. nutarimą ir pasistengti surasti su išstojusiaisiais bendrą formuluotę¹⁷⁰. An-

¹⁶⁵ Rėmeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 51.

¹⁶⁶ Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. Vilnius, t. 2, 1992, p. 203.

¹⁶⁷ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*. Boston, 1979, p. 117.

¹⁶⁸ *Ten pat*.

¹⁶⁹ Klimas, P. *Dienoraštis 1915–1919*. Chicago, 1988, p. 222.

¹⁷⁰ LT posėdžio 1918 m. vasario 11 d. protokolas Nr. 55. *LVT protokoliai*. P. 203.

trajame tos dienos posėdyje jis pranešė, kad su išėjusiais kalbėta, tačiau kol kas jokių rezultatų nepasiekta¹⁷¹. Krizė LT buvo pavojinga, todėl likusieji nariai nutarė grįžti prie Vilniaus konferencijos nutarimų ir siekti vienybės. Jie paprašė dėl kompromiso tarpininkauti P. Klimą, kuris buvo artimiausias „maištininkams“¹⁷².

P. Klimo pokalbis su kairiaisiais įvyko „Lietuvos aid“ redakcijoje (P. Klimas buvo faktinis laikraščio redaktorius). „Maištininkai“ pareikalavo iš LT pirmininko posto pašalinti A. Smetoną, kuris, jų nuomone, „savo oportunistu ar net pataikavimu vokiečiams praradęs principinį pasitikėjimą“¹⁷³. P. Klimas apsiėmė tai padaryti. 1918 m. vasario 15 d. J. Vileišis, S. Kairys, M. Biržiška ir S. Narutavičius įteikė LT komisijai, vedusiai su jais derybas (P. Klimui, J. Šauliui ir J. Vailokaičiui), nutarimo projektą, kurį priėmus būtų pasiektas kompromisas tarp kairiųjų ir dešiniųjų.

Nutarimo projekte sakoma: „Lietuvos Taryba savo posėdyje vasario 15 dieną 1918 m. vienbalsiai nutarė kreiptis į Rusijos, Vokietijos ir kitų valstybių vyriausybes šiuo pareiškimu: Lietuvos Taryba, kaip vienintelė lietuvių tautos atstovybė, remdamos pripažintąja tautų apsisprendimo teise ir lietuvių Vilniaus konferencijos nutarimu rugsėjo 18–23 dien. 1917 metais, skelbia atstatanti nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis. Drauge Lietuvos Taryba pareiškia, kad Lietuvos Valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis tautomis privalo galutinai nustatyti kiek galima greičiau sušauktas Steigiamasis Seimas, demokratinio būdu visų Lietuvos gyventojų išrinktas. Lietuvos Taryba pranešdama apie tai Rusijos, Vokietijos vyriausybei, prašo pripažinti nepriklausomą Lietuvos valstybę.

15 02 1918. J. Vileišis, S. Kairys, M. Biržiška, Narutowicz. Vilnius“¹⁷⁴.

1918 m. vasario 15 d. posėdyje svarstant, ar galima priimti šį kai-

¹⁷¹ *Ten pat.*

¹⁷² Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*. Boston, 1979, p. 117.

¹⁷³ *Ten pat.*, p. 118.

¹⁷⁴ LT posėdžio 1918 m. vasario 15 d. protokolas Nr. 61. *LVT protokolai*. P. 206–208.

riųjų suformuluotą nutarimo projektą, dauguma – 11 narių – pasisakė „už“, trys nariai (A. Smetona, V. Mironas, A. Petrusis) susilaukė¹⁷⁵. Po to LT vienbalsiai nusprendė kvieisti išstojusius narius sugrįžti. A. Smetona, kaip buvo prizaadėjęs P. Klimui, atsistatydino iš pirmininko pareigų. LT pirmininku buvo išrinktas J. Basanavičius¹⁷⁶.

1918 m. vasario 16 d. VI sesijos 8-ajame posėdyje LT, dalyvaujant visiems nariams, priėmė kairiųjų pasiūlytą nutarimo projektą (tik be paskutinėje projekto pastraipoje buvusių žodžių „Rusijos, Vokietijos“, vietoj jų paliekant daugtaškį ir, žinoma, pakeičiant nutarimo datą – vietoj vasario 15 d. įrašant 16-ąją), kuris į istoriją įėjo kaip Lietuvos valstybės atkūrimo aktas¹⁷⁷. Kaip aktas, žymiausio tarpukario Lietuvos konstitucinės teisės specialisto M. Romerio žodžiais tariant, „politiškai proklamuavęs Lietuvos valstybę“ ir išreiškęs „lietuvių tautos, kaip žymiausiojo šalies socialinio veiksnio, valią ir tvirtą valstybinį nusistatymą“¹⁷⁸. Kaip aktas, teisininko D. Krivicko teigimu, laikytinas „svarbiausiu, pagrindiniu ir pirminiu XX a. antrame dešimtmetyje atkurto Lietuvos valstybės teisės šaltiniu“ bei „dokumentu, kuriuo iš esmės remiasi pats moderniosios Lietuvos valstybės buvimo faktas“¹⁷⁹. Ir jis yra ne tik „konstitucinės reikšmės aktas“, savo nuostatomis „saistantis“ po to ėjusio laikotarpio „Lietuvos valstybės konstitucinę santvarką“, bet ir kai kuriais „demokratijos sąvoką liečiančiais aspektais“, Lietuvos valstybės ir teisės istorijos tyrinėtojo M. Maksimaičio požiūriu, esantis „virškonstituciniu dokumentu, kuriam jokia konstitucija ar įstatymas negali prieštarauti“¹⁸⁰.

Grįžtant prie Vasario 16-osios akto priėmimo proceso reikėtų atkreipti dėmesį, kad už viso šio istorinio nutarimo priėmimą balsavo visi, tačiau vienbalsiai LT nariai pritarė tik tai nutarimo daliai, kuri baigėsi zo-

¹⁷⁵ *Ten pat*, p. 207.

¹⁷⁶ *Ten pat*.

¹⁷⁷ LT posėdžio 1918 m. vasario 16 d. protokolai Nr. 62. *LVT protokolai*. P. 208–210.

¹⁷⁸ Rėmeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 53.

¹⁷⁹ Citata iš: Klimavičius, R. *Neįminta XX amžiaus istorijos mįslė. Vasario 16-osios akto pėdsakais*. Vilnius, 2003, p. 10.

¹⁸⁰ *Ten pat*; Maksimaitis, M. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais*. Vilnius, 2001, p. 26.

džiu „tautomis“. Balsuojant už antrą jo dalį, prasidedančią žodžiu „drauge“, „už“ balsavo 16, o „prieš“ – keturi kairieji opozicionieriai. Pastarieji buvo nepatenkinti žodžiu „galutinai“, įdėtu į deklaraciją LT daugumos, nes toje formuluotėje, kurią 1918 m. sausio 26 d. LT posėdyje pateikė S. Kairys ir už kurią taip pat pasisakė ir balsavo J. Vileišis bei S. Narutavičius, žodžio „galutinai“ nebuvo¹⁸¹.

Tokio balsavimo motyvai buvo išdėstyti tą pačią dieną M. Biržiškos, S. Kairio, S. Narutavičiaus ir J. Vileišio LT įteiktame pareiškime. Jie baiminosi, kad: 1) „vokiečių valdžia savotiškai išnaudodama susidariusį po 1917 m. gruodžio 11 d. padėjimą, vėl nemėgintų tuo žodžiu versti Lietuvos Tarybą savintis viršiausias Steigiamojo Lietuvos seimo teises“; 2) „vokiečių valdžia neturėtų progos versti Lietuvos Tarybos svarstant santykių klausimų tarp Lietuvos ir Vokietijos jau dabar fiksuoti tuos santykius, kad tuo būdu pastačius Lietuvos seimą prieš įvykusį faktą“; 3) „vokiečių valdžiai nebūtų duota progos trukdyti kiek galima greitesnio Steigiamojo Seimo sušaukimas <...>“¹⁸².

Matyt, galime pritarti istoriko R. Lopatos teiginiui, kad LT opozicionieriai žodžio „galutinai“ įrašymui priešinosi „motyvuodami, kad ne tik galutinai, bet ir bendrai tų pamatų niekas kitas neturi nustatyti tik Steigiamasis Seimas“¹⁸³. Vadinasi, prieštaravimas dėl žodžio „galutinai“ įtraukimo ir pateikti motyvai tik paryškina LT kairiųjų radikalią nepriklausomybinę ir demokratinę orientaciją.

Akivaizdu, kad keturių kairiųjų LT narių indėlis priimant tokį Vasario 16-osios akto – Lietuvos nepriklausomybės skelbimo akto, – tekstą buvo gana didelis. Juk, anot M. Romerio, „kairiųjų recesija“ ir jos padariniai „buvo labai sveika tiek pačiai Tarybai, tiek Lietuvos Nepriklausomybės reikalui, – nes kaip tik iš šios padėties turėjo gimti ir gimė svarbus ir švarus, neapsunkintas ir nesuterštas jokiais vokiečiams politiniais servitutais ir jokiais jiems ypatingais pasižadėjimais grynos ir aiškios

¹⁸¹ LT posėdžio 1918 m. sausio 26 d. protokolai Nr. 45. *LVT protokolai*. P. 188–189.

¹⁸² LT posėdžio 1918 m. vasario 16 d. protokolai Nr. 62. *LVT protokolai*. P. 208–211.

¹⁸³ Lopata, R. *Nepriklausomybės akto signataras Donatas Malinauskas*. Trakai–Vilnius, 1997, p. 67.

Nepriklausomos Lietuvos Valstybės įkūrimo aktas¹⁸⁴. Tad, M. Romerio žodžiais tariant, „keturi kairiojo (LT – G. M. *pastaba*) bloko nariai pačia savo recesija patarnavo (Nepriklausomybės – G. M. *pastaba*) reikalui“¹⁸⁵.

Atsižvelgiant į visa tai visiškai neturėtų stebinti historiografijoje išsakyta nuomonė, kad būtent keturi LT kairieji apskritai laikytini pagrindiniais Lietuvos valstybės atkūrimo akto autoriais, kad daugiausia dėl jų atkaklumo šis istorinis nutarimas buvo priimtas¹⁸⁶. Ir nors istorikas R. Klimavičius, tyrinėjęs Vasario 16-osios akto teksto formuluočių geneologiją, tvirtina, kad jo autorystė priklauso visiems LT nariams, tačiau taip pat pažymi, kad „beprasmiška būtų neigti Tarybos kairiosios politinės pakraipos narių nuopelnus priimant nepriklausomybės aktą <...>“¹⁸⁷.

Paminėtina, kad LT kairiųjų ketverto lyderis S. Kairys gerokai vėliau, praėjus keliems dešimtmečiams, R. Klimavičiaus teigimu, „labai atsargiai ir netiesiogiai yra pareiškęs, kad jis galėtų pretenduoti į Akto teksto autorius“¹⁸⁸. 1958 m. laikraštyje „Keleivis“ S. Kairys, remdamasis istoriko Z. Ivinskio 1938-ųjų straipsniu apie Vasario 16-osios akto genezę, rašė, kad nors jis „gali pretenduoti būti nepriklausomybės akto teksto autoriumi“, tačiau „negali to „nuopelno“ savintis pats vienas, nes Tarybai patiekta akto tekstas buvo visos „opozicijos“ patvirtintas“¹⁸⁹. Pasak ilgamečio LSDP lyderio, „ne tiek jau buvo sunku surašyti akto tekstas, kiek paveikti Tarybos daugumą, kad ryžtųsi skelbti „švarią“ nepriklausomybę“, būtent dėl to jam „teko gal daugiau ginčytis, kaip kam kitam“¹⁹⁰.

1964 m. išleistuose atsiminimuose S. Kairys, apžvelgdamas Lietuvos

¹⁸⁴ Rėmeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 51.

¹⁸⁵ *Ten pat*, p. 52.

¹⁸⁶ Eidintas, A. *Antanas Smetona*. Vilnius, 1990, p. 60. Taip pat žr. Aničas, J. *Jonas Vileišis 1872–1942. Gyvenimo ir veiklos bruožai*. Vilnius, 1995, p. 224.

¹⁸⁷ Klimavičius, R. *Neįminta XX amžiaus istorijos mįslė. Vasario 16-osios akto pėdsakai*. Vilnius, 2003, p. 118. Išsamiau apie Vasario 16-osios akto teksto formuluočių genezę žr.: *ten pat*, p. 97–120; Klimavičius, R. Vasario 16-osios aktas: teksto formavimo šaltiniai ir autorystės problema. *Istorija LIX–LX*. Vilnius, 2004, p. 57–66.

¹⁸⁸ Klimavičius, R. *Neįminta XX amžiaus istorijos mįslė. Vasario 16-osios akto pėdsakai*. Vilnius, 2003, p. 117.

¹⁸⁹ Kairys, S. Kas Vasario 16-osios autorius. *Keleivis*. 1958, gruodžio 17, p. 4.

¹⁹⁰ *Ten pat*.

valstybės atkūrimo akto priėmimą, rašo, kad „beveik nuo pat pradžios, kai tik Taryba pradėjo veikti“ jam „teko stoti negausios opozicijos priešakyje ir jai vadovauti, teko stoti opozicijon prieš Tarybos daugumos per greitą polinkį kompromisams, prieš jos nuolaidumą vokiečių agresyvumui, kai tie norėjo Tarybą išprievartauti „amžino“ Lietuvos susirišimo su Vokietija reikalavimu“¹⁹¹. Anot S. Kairio, „dėl to reikalavimo vyko aštriausia kova ir toje kovoje kai kurie Tarybos nariai rodė daugiausia palinkimo į kompromisą“¹⁹².

Pasak knygos apie Vileišius autoriaus A. Kučio, S. Kairys kartu su J. Vileišiu buvo „ryškiausiais atstovais Taryboje pažiūros“, kad LT „nuolankumo ir maldavimo kelią“ turi „pakeisti reikalavimu ir kova, kad ir neginkluota“¹⁹³. Visa tai turint mintyje, lengva „suprasti, kad „švaraus“ nepriklausomybės akto paskelbimas „reiškęs“ principinės mažumos laimėjimą prieš realistinę daugumą“, anot S. Kairio, LT „opozicijai buvo moralinis atlygis už jos nenuolaidumą“¹⁹⁴. Po Vasario 16 d. akto priėmimo S. Kairys, pasak istoriko Z. Ivinskio, galėjo su dideliu moraliniu pasitenkinimu konstatuoti, kad „dauguma pasidavė mažumai“¹⁹⁵ ir jaustis „nekerštingu nugalėtoju“¹⁹⁶.

Žymus tarpukario Lietuvos diplomatas V. Sidzikauskas, aptardamas to meto Lietuvoje veikusią lietuvių socialdemokratų lyderio S. Kairio svarbą Vasario 16 d. akto priėmimo procese, praėjus keletui dešimtmečių po Nepriklausomybės akto priėmimo pabrėžė S. Kairio politinį išvalgumą. Pasak diplomato, jis „toliau numatė už kitus“ („įvykusi Vokietijoje revoliucija nušlavė kaizerį, su juo kartu nušlavė jo vyriausybės ketinimus Nepriklausomą Lietuvą sukaustyti tam tikrais saitais su Vokietijos imperija“) ir dėl to, „kad Nepriklausomybės aktas yra toks, kokį mes turime ir kokių didžiuojamės, daugiausiai nuopelnų turi S. Kairys“¹⁹⁷.

¹⁹¹ Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Boston, 1964, p. 275.

¹⁹² *Ten pat*.

¹⁹³ Kučys, A. *Vileišiai. Trijų brolių darbai Lietuvai*. Chicago, 1993, p. 448.

¹⁹⁴ Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Boston, 1964, p. 275.

¹⁹⁵ Ivinskis, Z. Lietuvos politinė būklė 1918 metų pradžioje ir Vasario 16-osios aktas. *Židimis*. 1938, t. 29, p. 198.

¹⁹⁶ Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Boston, 1964, p. 275.

¹⁹⁷ Citata iš: Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002, p. 109.

Susipažinus su LT protokolais ir kitais istoriniais šaltiniais nesinori sutikti su J. Aničo tvirtinimu, kad neabejotinu kairiųjų grupės LT lyderiu buvo J. Vileišis¹⁹⁸. Tai patvirtina ne tik S. Kairio atsiminimų citata, kad „jam teko stoti negausios opozicijos priešakyje ir jai vadovauti“, bet ir kiti istoriniai šaltiniai. Pirmiausia LT protokolai, kurie liudija, kad kairiųjų opozicijos lyderiu, bent jau iki Vasario 16-osios akto priėmimo, buvo S. Kairys¹⁹⁹. Ne veltui P. Klimas savo atsiminimuose S. Kairį apibūdino „kaip pastoviausią iš kairiųjų“, kuriam „vokiečių imperializmas buvo šleikštus kaip ir kiekvienas kitas“, kurio „formulė – absoliuti nepriklausomybė jam buvo panacėja“ ir kurią jis „kalbėjo kaip geras katalikas savo maldą“. Jo teigimu, S. Kairys „buvo nenugalimas rigoristas, politinis asketas“²⁰⁰.

Išryškinant LT kairiųjų ir LSDP lyderio S. Kairio vaidmenį Lietuvos Nepriklausomybės akto priėmimo procese, reikia nepamiršti paminėti ir kitų LT kairiųjų ketveto narių – socialisto liaudininko demokrato J. Vileišio, socialdemokratams artimo S. Narutavičiaus ir tuo metu jau „nepartiniu socialdemokratu“ tapusio M. Biržiškos, politinės laikysenos minėtame procese, jų paramos S. Kairiui „kovoje“ ir dalyvavimo joje.

Kadangi šiame straipsnyje aktuali ne apskritai kairiųjų, o tik socialdemokratų veikla LT priimant Vasario 16-osios aktą, trumpai atkreipsime dėmesį į M. Biržiškos politinę laikyseną priėmimo procese (kaip minėta, 1917 m. rugsėjo mėn. Lietuvių konferencijoje į LT jis išrinktas kaip socialdemokratas, o vėliau tapo „nepartiniu socialdemokratu“). M. Biržiška jau

¹⁹⁸ Aničas, J. *Jonas Vileišis 1872–1942. Gyvenimo ir veiklos bruožai*. Vilnius, 1995, p. 198–199.

¹⁹⁹ Teiginį, kad S. Kairys turėjo ryškiausią politinio lyderio savybių patvirtinimą, jog jis buvo vienas iš vadovaujančių (pirmininkaujančių) asmenų tokiuose lietuvių tautos nacionalinio išsivadavimo judėjimo renginiuose kaip Didysis Vilniaus Seimas 1905 m., Vilniaus lietuvių konferencija 1917 m. rugsėjo mėn., taip pat tai, kad jis buvo išrinktas LT vicepirmininku ir pirmininkavo daugeliui LT posėdžių, pagaliau net ir tai, kad jau gerokai vėliau – Antrojo pasaulinio karo metais – 1943 m. S. Kairys buvo išrinktas pirmuoju VLIK'o pirmininku. O kur dar ilgalaikė ir nuolatinė lyderystė Lietuvos socialdemokratų partijoje. Aptardami J. Vileišio vaidmenį LT kairiųjų grupėje turėtume pažymėti, kad jo indėlis ginant kairiosios opozicijos nuostatas LT viduje padidėjo po Vasario 16-osios akto priėmimo.

²⁰⁰ Klimas, P. *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje*. Vilnius, 1991, p. 6.

tuometu, P. Klimo žodžiais tariant, buvo „paskendęs akademiniam darbe“ (tai atskleidžia ir jo nurodytos pasitraukimo iš LT priežastys) ir „politikoje pasirodydavo tik kaip oportunistas iš patriotizmo“²⁰¹. P. Klimo tvirtinimu, M. Biržiškai „padorumas visada <...> buvo didžiausias devizas, kaip bajoriška garbė (M. Biržiška buvo kilęs iš bajorų – G. M. *pastaba*)“; todėl „jis kartais demonstratyviai protestuodavo prieš visokį sukčiavimą“, nes „taikytis prie nenugalimų sąlygų atvirai“ jam „negalėjo būti negarbė“²⁰². Tai vaizdžiai iliustruoja jo pozicija dėl gruodžio 11 d. nutarimo ir politinė laikysena 1918 m. sausio–vasario mėn. – iki pat Vasario 16-osios akto priėmimo.

Apie jo gyvenimą rašiusio V. Pšibilskio teigimu, M. Biržiška „stropiai lankė posėdžius, dalyvavo diskusijose, komisijų darbe, ypač tų, kurios rūpinosi kultūros, švietimo reikalais“²⁰³, tačiau nebuvo iš aktyviųjų LT kalbėtojų, taip pat ir diskusijose dėl Lietuvos nepriklausomybės akto teksto. Priklausydamas LT kairiųjų ketvertui jis „kur galėdamas“ palaikė „idėjingumu“ pasižymėjusio vieno iš LSDP vadų S. Kairio taktiką. Apie M. Biržiškos politinę veiklą rašiusio K. V. Stasiūno manymu, jis, būdamas Vasario 16-osios akto projektą parengusios S. Kairio vadovaujamos LT kairiosios opozicijos nariu, gali būti laikomas vienu iš Lietuvos nepriklausomybės akto formuluotės autorių²⁰⁴.

Reziumuodami socialdemokratų ir apskritai kairiųjų vaidmenį priimant Vasario 16 d. aktą galime remtis istoriko Č. Laurinavičiaus žodžiais: „Pirmojo pasaulinio karo metais dešinieji (tautininkai) nebūtų pasiryžę skelbti nepriklausomybę, jeigu juos tam nebūtų skatinę kairieji (socialistai)“, taip pat „perfrazuodami Antaną Maceiną pasakytumėme, kad socialdemokratiškasis prometėjiškasis polėkis objektyvizavosi dėka tautinės utilitariškosios tradicijos“²⁰⁵.

²⁰¹ *Ten pat*, p. 7.

²⁰² *Ten pat*.

²⁰³ Pšibilskis, V.B. Septyniadešimt šeštasis Vilniaus universiteto rektorius. Iš: Pšibilskis, V.B. *Mykolas Biržiška ir Vilniaus universitetas: veiklos ir atsiminimų studija*. Vilnius, 2005, p. 37.

²⁰⁴ Stasiūnas, K.V. Politinė Mykolo Biržiškos veikla XX a. pradžioje. *Lietuvos aidas*. 2005, spalio 6, p. 9.

²⁰⁵ Laurinavičius, Č. Leono Sabaliūno monografijos netradicinė recenzija. *Akiračiai*. 1992, Nr. 5, p. 8.

Išvados

Apibendrinami į LT išrinktų socialdemokratų veiklą šioje institucijoje akivaizdžiai galime konstatuoti, kad jie, veikdami dažniausiai kartu su kitais dviem LT kairiaisiais J. Vileišiu ir S. Narutavičiumi, labiausiai kritikavo 1917 m. gruodžio 11 d. LT nutarimą, buvo griežčiausi vokiečių aneksionistinių planų priešininkai ir turėjo didžiulės įtakos istorinio 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos valstybės nepriklausomybės akto, tokio, koks jis buvo paskelbtas, priėmimo procese. LT kairiųjų grupės (kurios lyderiu pagrįstai laikytinas S. Kairys) vaidmuo Vasario 16-osios akto priėmimo procese yra toks svarbus, kad ne vienas autorius, rašydamas apie šio Akto priėmimą, LT kairiuosius gana dažnai nurodo kaip pagrindinius istorinio teksto autorius.

Po to, kai 1917 m. gruodžio 11 d. M. Biržiška išstojo iš LSDP, o S. Kairys, anot dalies komunistinės istoriografijos, iš jos buvo pašalintas, iškyla klausimas, ar juos galima toliau laikyti socialdemokratais ir jų dalyvavimą priimant Lietuvos nepriklausomybės aktą traktuoti kaip socialdemokratų dalyvavimą šiame procese. Išanalizavus šį klausimą straipsnyje konstatuojama, kad S. Kairys ir toliau išliko ne tik partiniu socialdemokratu – LSDP nariu, bet ir vienu iš šios partijos lyderių, netgi pačiu pagrindiniu (ryškiausiu) lyderiu, o M. Biržiška, nors ir išstojęs iš LSDP, tačiau save vadinęs „nepartiniu socialdemokratu“, laikytinas socialdemokratu atsižvelgiant į jo ideologines politines pažiūras. Vadinas, vertindami S. Kairio ir M. Biržiškos santykį su Vasario 16 d. akto priėmimu, galime kalbėti apie jų, kaip socialdemokratų, dalyvavimą ir vaidmenį šiame procese.

SOCIALDEMOCRATS STEPONAS KAIRYS AND MYKOLAS BIRŽIŠKA IN THE WORK OF THE COUNCIL OF LITHUANIA: RELATION WITH THE ACCEPTANCE OF THE ACT OF THE 16TH OF FEBRUARY

GINTARAS MITRULVIČIUS

Summary

Keywords: Council of Lithuania; the Act of Independence of the 16th of February; socialdemocrats; LSDP.

In the article there is discussed relation of socialdemocrats Steponas Kairys and Mykolas Biržiška with the acceptance of the historic Act of restoration of Independence of Lithuania in 1918, February 16.

In the one of the divisions of the article there is analysed a question if we can call S. Kairys and M. Biržiška as socialdemocrats after the 11th of December, 1917 because M. Biržiška seceded from LSDP and S. Kairys was excluded from the party according to some communistic historiography. After analysing this question we can state that S. Kairys after the 11th of December 1917, not only remained the member of LSDP, but was one of the prime leaders of the party and M. Biržiška, despite his secession from LSDP, worked as a nonparty socialdemocrat.

Summarising the work of socialdemocrats who were selected to the Council of Lithuania, we can apparently state that they together with the leftists J. Vileišis and S. Narutavičius were very critically minded vis-a-vis the decision of the Lithuania Council in December 11, 1917. Also they were strictest contradictors of the annexational plans of Germans. S. Kairys and M. Biržiška played a big role in the process of acceptance of the historic Act of Independence of the state of Lithuania on the 16th of February, 1918. Many authors, who have been writing about the acceptance of the act, indicated leftists of Lithuania Council as main authors of the act.

Iteikta 2011 m. rugpjūčio 26 d.